

RÄTTIGHETSINNEHAVARE ELLER SNÅLSKJUTSÅKARE?

**En kritisk diskursanalys om konstruktioner av
Legimusanvändare i svensk mediedebatt**

Elena Gabrielli

Examensarbete (30 högskolepoäng) i biblioteks- och informationsvetenskap för
masterexamen inom ABM-masterprogrammet vid Lunds universitet.

Handledare: Karin Gustavsson

År: 2026

Title

Rights holders or freeloaders? A critical discourse analysis about the constructions of Legimus users in the Swedish media debate

Abstract

This thesis uses critical discourse analysis as both theory and method to examine how Legimus and its users are constructed in the Swedish public debate in the context of higher education. Drawing on critical disability studies and crip theory, the thesis aims to highlight the norms about ability and disability that these constructions legitimate and reproduce. The empirical material for this thesis includes 13 articles published from 2024 to 2026, covering the whole debate.

The results of the analysis show two hegemonic discourses: a medical control and misuse discourse, and a market discourse. These are opposed by a rights and accessibility discourse, with a reading discourse being almost entirely silenced. Three norms in relation to which users of Legimus are constructed as Other can be identified in the debate. The first is the neoliberal norm of the productive and independent citizen and consumer, in opposition to which Legimus users are seen as a burden. The second is the norm of the well-meaning professional, contributing to the construction of Legimus users as passive recipients of benefits. The third is the norm of the “normal” reader, in contrast to Legimus users as anomalous readers.

The thesis is part of an ongoing discussion within library and information science about understanding accessible reading as a human right.

Keywords

Legimus, tillgänglig läsning, kritisk diskursanalys, critical disability studies, crip teori, normbrytande funktionalitet, högre utbildning

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1 Inledning.....	4
1.1 Om perspektiv och benämning	4
1.2 Problemformulering.....	4
1.3 Syfte och frågeställning	5
1.4 Avgränsning och disposition	6
1.5 Bakgrund.....	7
2 Tidigare forskning	12
2.1 Teoretiska perspektiv om funktionalitet inom biblioteksvetenskap ..	12
2.2 Normbrytande funktionalitet i högre utbildning.....	13
2.3 Ansökningsprocessen som spänningsfält	15
2.4 Normbrytande läsförmåga i högre utbildning.....	16
2.5 Attityder till normbrytande funktionalitet och dess konsekvenser	18
3 Teoretisk och metodologisk ansats	20
3.1 Kritisk diskursanalys	20
3.2 Critical disability studies	25
3.3 Material och urval.....	27
3.4 Genomförande	28
3.5 Etiska överväganden.....	30
4 Resultat och analys	32
4.1 Framställningar av Legimus och Legimusanvändare	32
4.2 Den diskursiva praktiken	41
4.3 Den sociala praktiken	47
5 Diskussion och slutsatser	52
5.1 Diskussion.....	52
5.2 Slutsatser.....	58
5.3 Vidare forskning	59
Litteraturförteckning.....	61
Material	61
Referenser	62

1 Inledning

1.1 Om perspektiv och benämning

Förmågan att läsa, och att läsningen är något som görs med ögonen, tas för givet i vårt samhälle. Detta kan ses som ett uttryck för normen om tvingande funktionsfullkomlighet (*compulsory able-bodiedness*), ett cripteoretiskt begrepp som beskriver föreställningen om normföljande funktionalitet som naturlig och därmed osynlig (Bylund 2022, s. 21; McRuer 2006). Jag utgår i min uppsats från ett cripteoretiskt perspektiv och väljer att använda termen *normbrytande funktionalitet* som en synonym till *funktionsnedsättning* för att synliggöra sociala och kulturella normer kring förmåga och normalitet (Mery Karlsson & Rydström 2023, s. 399). Termerna funktions- och läsnedsättning används när de förekommer i andra texter som citeras eller parafraseras. Användare av Legimus benämns i denna uppsats även som läsare som ett ställningstagande för en vidgad förståelse av vad som utgör en läspraktik. Mitt engagemang kring frågor om tillgänglig läsning väcktes genom att i första hand ha observerat utmaningar som en nära relation upplevde i att fullfölja högre utbildning utan de anpassningar hen hade behövt. Med detta vill jag från början vara transparent om att mitt perspektiv präglas av en solidaritet för personer med normbrytande läsförmåga, vilket blir en del av min positionering som uppsatsskrivare.

1.2 Problemformulering

Tillgång till tillgänglig kurslitteratur inom högre utbildning är en nödvändig förutsättning för att alla ska kunna lära på samma villkor. I Sverige tillhandahålls tillgänglig kurslitteratur av Myndigheten för tillgängliga medier (MTM) genom det digitala biblioteket Legimus. Detta sker inom ramen för den svenska talboksmodellen, där MTM och bibliotek samarbetar för att tillgodose läsarnas behov kring tillgänglig läsning. Modellen, och därmed tillgången, har dock under de senaste två åren delvis ifrågasatts. Arenan för ifrågasättandet är en offentlig mediedebatt som inleddes år 2024 av representanter för läromedelsförfattare och -förlag, där Legimus tillskrivs en betydande roll i en kraftig minskning av kurslitteraturförsäljningen (Persson 2024). Utöver läromedelsförfattare och -förlag deltar i debatten även representanter för MTM samt högskolebibliotekarier. Det handlar nämligen om aktörer med konkret makt över produktion av och tillgång till tillgänglig kurslitteratur. De har därmed även makt över huruvida personer som behöver tillgängliga format för att kunna läsa får möjligheten till högre utbildning.

I denna debatt riskerar betoningen av ekonomiska aspekter att påverka hur Legimus och dess användare offentligt förstås och värderas. Språkliga framställningar om tillgänglig läsning i den offentliga mediedebatten har stor betydelse för vilka normer om funktionsförmåga, tillgänglighet och normalitet som legitimeras och tas för givna. Med utgångspunkt i kritisk diskursanalys bidrar språkbruk till skapandet av föreställningssystem där vissa tankar och handlingar blir legitima och andra otänkbara (Svensson 2019, s. 54; Winther Jørgensen & Phillips 2002, s. 6). Jag hävdar att reproduktionen och förstärkningen av negativa föreställningar om tillgänglig läsning riskerar att legitimera uteslutande mekanismer¹ mot personer med normbrytande funktionalitet i samhällseliga institutioner. Dessa uteslutande mekanismer skulle i sin tur kunna leda till beslut som innebär begränsad tillgång och högre trösklar till stöd. Utifrån ett biblioteks- och informationsvetenskapligt perspektiv handlar det om en angelägen fråga om likvärdig tillgång till information oavsett olika förutsättningar (Kumbier & Starkey 2016, s. 469). På en samhällselig nivå kan därutöver sociala och kulturella föreställningar om personer som läser i tillgängliga format även bidra till stigmatisering mot denna grupp (Lundh 2026, s. 44–45). I ljuset av allt detta menar jag att det finns ett behov av att kritiskt granska vilka diskurser kring Legimus och dess användare som uttrycks i debatten, samt vilka underliggande antaganden som präglar dessa diskurser.

1.3 Syfte och frågeställning

I fokus för denna studie står den svenska offentliga debatten om tillgänglig kurslitteratur inom högskolan, där läromedelsförfattare och -förlag, högskolebibliotekarier och MTM deltar. Syftet med studien är att bidra med kunskap om hur den digitala bibliotekstjänsten Legimus och dess användare framställs i denna debatt. Därmed vill jag synliggöra vilka normer om funktionsförmåga som reproduceras och legitimeras genom dessa framställningar. De forskningsfrågor som ska hjälpa mig att uppnå mitt syfte är följande:

- På vilka sätt konstrueras Legimus och dess användare i den offentliga debatten?
- Vilka diskurser kommer till uttryck genom konstruktionerna av Legimus och dess användare?
- Vilka normer om normalitet och avvikelse blir synliga genom de sätt att tala om Legimus och dess användare som förekommer i debatten?

¹ Begreppet *uteslutande mekanismer* pekar i denna uppsats på system skapade med normföljande funktionalitet i centrum, där till exempel otillgängliga miljöer och undervisningsformer hindrar personer som bryter mot normen från att delta på samma villkor.

Genom att besvara dessa frågor avser jag att ansluta mig till en pågående diskussion inom biblioteks- och informationsvetenskap om hur tillgänglig läsning kan förstås ur ett rättighetsperspektiv (jfr. Lundh 2022; Olsson Dahlquist & Wennås Brante 2024). Förhoppningen är att synliggöra hur språkbruk kring tillgänglighet och funktionsförmåga reproducerar och förstärker samhälleliga normer om normbrytande funktionalitet.

1.4 Avgränsning och disposition

Det empiriska materialet för denna uppsats avgränsas till artiklar som ingår i debatten om Legimus som bidragande orsak till vikande försäljning av kurslitteratur, där de deltagande aktörerna är läromedelsförfattare och -förlag, MTM samt högskolebibliotekarier. Min ambition är att kunna synliggöra mönster kring hur språkbruket reproducerar samhällsnormer och konstruktioner av normalitet som skulle kunna återfinnas i andra texter. Texter från näraliggande debatter, såsom de som handlar om lyssningsläsning utifrån ett lärarperspektiv eller om konsekvenser av förändringarna i den svenska talboksmodellen, har uteslutits. Skäl till detta är för det första den begränsade tidsramen för denna uppsats och för det andra en önskan att behålla en tydlig röd tråd genom studien. Studien bidrar därmed med ett avgränsat perspektiv kring uppfattningen av Legimus och dess användare i relation till läromedelsmarknaden.

Uppsatsen är indelad i fem kapitel. I inledningskapitlet presenteras problemet som undersöks, studiens syfte och frågeställning samt uppsatsens avgränsningar och disposition. Därefter redogörs det för bakgrundsinformation som ska hjälpa läsaren att orientera sig kring ämnet. I det andra kapitlet presenteras tidigare forskning med fokus på normbrytande funktionalitet inom biblioteks- och informationsvetenskap och högre utbildning. Kapitlet börjar med ett bredare teoretiskt perspektiv på funktionsförmåga inom biblioteksvetenskap för att stegvis presentera mer specifik forskning kring normbrytande funktionalitet och läsförmåga inom högre utbildning och attityder till studenter med behov av anpassningar.

Det tredje kapitlet redogör för uppsatsens teoretiska och metodologiska ansats. Inledningsvis presenteras teoretiska aspekter av Faircloughs kritiska diskursanalys (CDA) för att sedan beskriva de analysverktyg som tillhandahålls inom CDA och som tillämpas i denna studie. Därefter introduceras *critical disability studies* (CDS) som en kompletterande teoretisk lins. Sedan redogörs det för materialinsamlingen

och -urvalet samt för genomförandet av analysen, och avslutningsvis förs en diskussion kring etiska överväganden och metodologiska reflektioner.

I det fjärde kapitlet presenteras resultat och analys, vilka är indelade i avsnitt om framställningar av Legimus och Legimusanvändaren, diskurser som framkommer i debatten samt det samhälleliga sammanhang inom vilket debatten uppstod. I det sista kapitlet förs en diskussion där resultatet kontextualiseras med hjälp av tidigare forskning. Därefter presenteras uppsatsens slutsatser och det ges förslag på vidare forskning.

1.5 Bakgrund

I bakgrundsavsnittet presenteras inledningsvis Legimus och dess användare, därefter den svenska talboksmodellen och förändringarna kring den, och avslutningsvis läromedelsförlagens kritik mot Legimus, vilken utgör fokus för den analyserade debatten. Med utgångspunkt i uppsatsens syfte behandlas här endast aspekter som rör högre utbildning utifrån ett användarperspektiv. Centrala källor för bakgrunden är två utredningar publicerade av MTM respektive Läromedelsförfattarna. Den första (Follin, Gärden, Jeppsson & Nord 2025) beskriver den nuvarande svenska talboksmodellen och de nyligen implementerade förändringarna i systemet, och används som huvudkälla för de första två avsnitten i bakgrunden. Den andra (Strategirådet 2025) ämnar förklara den sjunkande försäljningen av kurslitteratur, med fokus på Legimus roll, och presenteras i det tredje bakgrundavsnittet. Dessa utredningar är relevanta för studien eftersom de erbjuder två olika perspektiv kring de frågor och problemen som står i centrum för den analyserade debatten.

1.5.1 Legimus och dess användare

Legimus är en digital bibliotekstjänst som ger åtkomst till tillgänglig litteratur i form av talböcker, punktskriftsböcker och e-textböcker till personer som inte kan läsa tryckt text. På Legimus får läsare tillträde till både allmän- och kurslitteratur (Follin m.fl. 2025, s. 23). Med utgångspunkt i studiens syfte behandlas här endast kurslitteratur. Tjänsten tillhandahålls av Myndigheten för tillgängliga medier inom den svenska talboksmodellen, vilken beskrivs utförligt i nästa avsnitt.

Målgruppen för Legimus är bred och heterogen. I högre utbildningskontext handlar det om studenter med normbrytande syn- och läsförmåga, vilket inkluderar blinda personer och personer med synskada, personer med kognitiva utmaningar eller avkodningssvårigheter (till exempel personer med ADHD, autism eller dyslexi) och

personer som på grund av normbrytande funktionalitet inte kan hantera fysiska böcker (Follin m.fl. 2025, s. 19). Det finns ingen exakt statistik om antalet studenter med normbrytande funktionalitet vid svenska lärosäten. Det kan dock konstateras att andelen studenter som beviljats riktat pedagogiskt stöd, vilket kräver dokumentering av en diagnos, har tredubblats under de senaste tio åren och var 7,1 procent år 2023. Andelen Legimusanvändare ökade i samma takt och var 5,3 procent år 2023 (Follin m.fl. 2025, s. 15, 24–25). Denna statistik visar att det fortfarande förekommer viss snedrekrytering hos denna målgrupp, med utgångspunkt i WHO:s beräkning att ungefär 16 procent av världsbefolkningen har någon form av normbrytande funktionalitet (World Health Organization 2023). I en rapport från Universitetskanslersämbetet förklaras ökningen, som främst rör neuropsykiatriska funktionsnedsättningar och dyslexi, med ett ökat antal diagnoser som följd av förbättrad kunskap samt med arbetet för breddad rekrytering vid svenska lärosäten (Universitetskanslersämbetet 2024, s. 18–22). För dessa studenter är tillgång till rätt stöd en förutsättning för att de ska kunna fullfölja sina studier, vilket motiverar att inta ett rättighetsperspektiv i frågan (Olsson Dahlquist & Wennås Brante 2024, s. 42).

MTM:s verksamhet drivs inom ramen för funktionshinderspolitik, vars ändamål är att möjliggöra likvärdig delaktighet i samhället och jämlika livsvillkor för alla människor, oavsett funktionsförmåga (Follin m.fl. 2025, s. 8). Ett uttryck för politiken är inkluderingen av personer med funktionsnedsättning som grupp med särskilt skydd i diskrimineringslagen (SFS 2008:567). En för studien relevant skrivning i lagen är att bristande tillgänglighet, till exempel inom utbildning, på grund av avsaknad av åtgärder för stöd och anpassning, utgör en form av diskriminering (Swanstein & Henrikz 2021, s. 128–129).

1.5.2 Den svenska talboksmodellen i förändring

Den svenska talboksmodellen är ett samarbete som inleddes år 1980 mellan staten – genom MTM – och biblioteken för produktion och tillhandahållande av talböcker till personer med normbrytande syn- och läsförmåga (Follin m.fl. 2025, s. 20). En talbok är en inläst version av en utgiven bok som skapas av MTM för personer med normbrytande läsförmåga, till skillnad från ljudböcker som produceras av kommersiella aktörer och säljs till allmänheten (Legimus uå). Talböcker framställs genom inskränkningar i upphovsrättslagen (SFS 1960:729, 17 §) för att ge personer som inte kan läsa tryckt text möjlighet att ta del av litteratur på samma villkor som alla andra. Dessa inskränkningar säkerställdes i EU-rätten år 2017 genom Marrakechfördraget, som integrerades i den svenska upphovsrättslagen år 2018

(Follin m.fl. 2025, s. 22). Ingen ersättning tilldelas förlag för distributionen av anpassade medier via Legimus (Strategirådet 2025, s. 19). På Regeringens uppdrag ska MTM ”förse högskolestuderande personer som har en funktionsnedsättning i form av läsnedsättning med sådana exemplar av kurslitteratur som de behöver för att kunna ta del av litteraturen” (SFS 2010:769, 2 §). Inom högre utbildning har lärosätesbibliotek ansvar för förmedling av talböcker och service till sina användare, i linje med skrivningar i bibliotekslagen (SFS 2013:801) där personer med funktionsnedsättning identifieras som en prioriterad grupp för offentliga bibliotek (Follin m.fl. 2025, s. 20–21).

I praktiken tillhandahålls talböcker genom det digitala biblioteket Legimus. Processen för tillgång till Legimus inleds med ett samtal mellan studenten och en högskolebibliotekarie med ändamålet att bedöma huruvida studentens behov kvalificerar hen som berättigad användare (Follin m.fl. 2025, s. 35). Bedömningen av tillgång sker utifrån studentens individuella behov avseende läsning, utan krav på intyg om funktionsnedsättning. Enligt MTM skulle ett sådant krav innebära en risk för försenad tillgång till tillgänglig kurslitteratur som följd av långa väntetider för diagnoser (Follin m.fl. 2025, s. 35, 49). Ansökningsprocessen förändrades i januari 2026, med introduktionen av ett längre, strukturerat formulär för samtalet mellan högskolebibliotekarien och studenten samt en flytt av ansvaret för beslutsfattandet från biblioteken till MTM (Follin m.fl. 2025, s. 34–35; Myndigheten för tillgängliga medier 2026a). Enligt en första utvärdering av den nya processen har den genomsnittliga handläggningstiden för ett beslut varit sex dagar, vilket dock inte inkluderar de fall där MTM kräver komplettering (Myndigheten för tillgängliga medier 2026c). Från lärosätesbibliotekens håll har både den mer komplexa processen och de ökade väntetiderna kritiserats som ett hinder för studenters tillgång till Legimus (Röshammar 2026).

Utöver den uppdaterade ansökningsprocessen kommer två andra förändringar att påverka användningen av Legimus. Den första, som implementerades i september 2025, är indelningen av samlingen i allmän- respektive kurslitteratur. Medan kurslitteratur tidigare var tillgänglig även för användare registrerade hos folkbiblioteken, krävs det nu registrering vid ett lärosätesbibliotek för att kunna ta del av kurslitteraturen. Denna förändring medför enligt MTM inga relevanta konsekvenser för studenter, men den kan dock hindra det livslånga lärandet för personer som inte är registrerade studenter. Förändringen har mötts av stark kritik från biblioteksföreträdare och funktionsrättsorganisationer (Dietrichson, Kindblom

& Tiderman 2025, s. 4; Follin m.fl. 2025, s. 62; Myndigheten för tillgängliga medier 2026b; Röshammar 2026).

Den andra förändringen berör MTM:s nya riktlinjer för produktion av anpassad kurslitteratur, där litteratur som redan finns på marknaden som tillgänglig e-bok inte längre kommer att produceras. MTM:s roll blir därmed att komplettera marknaden, till exempel genom ett fokus på individuella anpassningar för användare vars behov inte möts av marknadsproducerade e-böcker (Follin m.fl. 2025, s. 33). En viktig bakgrund för förändringen utgörs av tillgänglighetsdirektivet (SOU 2021:44) och lagen (2023:254) om vissa produkters och tjänsters tillgänglighet, som trädde i kraft 2025 och stadgar att e-böcker från början ska utformas för att kunna läsas obehindrat även av personer med normbrytande funktionalitet (Follin m.fl. 2025, s. 27–28). Inom högre utbildning kan dock likvärdig tillgång försvåras beroende på de olika lärosätesbibliotekens budgetar för medieförvärv, samtidigt som svenska förlag vägrar erbjuda e-bokslicenser till lärosätesbiblioteken. Med andra ord riskerar den enda lösningen för studenter med normbrytande läsförmåga att bli inköp av all kurslitteratur, utan möjlighet till utlån på biblioteket (Follin m.fl. 2025, s. 29; Hedlund, Follin, Jaderup, Dietrichson & Gärdén 2025, s. 2, 5–7). Detta skulle i sin tur möjligen bryta mot diskrimineringslagen enligt den ovan nämnda bestämmelsen om bristande tillgänglighet.

1.5.3 Debatten om Legimus och vikande kurslitteratursförsäljning

I denna studie analyseras en mediedebatt som har pågått sedan 2024, där kurslitteratursförfattare och -förlag tillskriver Legimus en betydande roll i nedgången av kurslitteratursförsäljningen. Enligt rapporten *Bokförsäljningsstatistiken 2024* har omsättningen för försäljning av kurslitteratur sjunkit med 39% mellan 2021 och 2024, medan volymen har minskat med 45% mellan 2020 och 2024 (Svenska Bokhandlareföreningen & Svenska Förläggareföreningen 2025, s. 48–49). Läromedelsförfattare och -förlag grundar de argument som de lyfter fram i mediedebatten på rapporten *Den perfekta stormen* (Strategirådet 2025), vilken har skrivits på uppdrag av Läromedelsförfattarna för att utreda de möjliga faktorerna bakom den vikande kurslitteratursförsäljningen. Ur ett källkritiskt perspektiv bör det påpekas att det finns vissa brister i rapporten, såsom användningen av opålitliga källor och individuella åsikter som belägg för vissa påståenden (se t.ex. Strategirådet 2025, s. 19–20, där ett Flashback-inlägg anges som referens). På grund av rapportens centrala roll i mediedebatten anser jag att den ändå utgör en relevant del av bakgrundskunskapen för uppsatsen. Som

främsta faktor för kurslitteraturens marknadssituation identifieras åtkomst till kurslitteratur via alternativa kanaler till nyinköp, både legitima och otillåtna (Strategirådet 2025, s. 10). Från en studentenkät som genomfördes inom ramen för rapporten framgår att 51% av studenterna har köpt begagnade kursböcker, medan nästan fyra av tio laddade ner kurslitteratur gratis från nätet. Andelen studenter som haft tillgång till kurslitteratur via Legimus är 8 procent (Strategirådet 2025, s. 14–15).

Trots att den minsta andelen studenter svarat att de får kurslitteratur via Legimus, ägnas i rapporten betydande utrymme åt förklaringar av hur tjänsten negativt kan påverka kurslitteraturens marknad. Utöver att lägga fokus på en ökning av registrerade användare, vilket redan förklarats i avsnittet *Legimus och dess användare*, nämns Legimus också som ett verktyg för olaglig tillgång till kurslitteratur (Strategirådet 2025, s. 17–19). Olaglig tillgång sker, enligt rapporten, på två sätt. Det första sättet är felaktig bedömning vid ansökningsprocessen, där det påstås att även studenter som kan läsa tryckt text beviljas ett Legimuskonto. Här nämns saknaden av ett intygskrav vid registreringen i tjänsten som en bidragande orsak till problemet. Det andra sättet innebär otillåten delning av ett konto med klasskamrater eller olaglig spridning av kursböcker som laddas ner från Legimus (Strategirådet 2025, s. 20–21). Detta menar jag kan ses som ett ifrågasättande av användarnas behov och av deras förmåga till ansvarstagande i användningen av Legimus. Vid en oberoende granskning av piratkopiering genomförd på uppdrag av MTM visades det saknas belegg för att filer från Legimus sprids, trots att eventuell fildelning i slutna grupper inte har undersökts (Follin 2025, s. 32).

Mindre än en månad efter publiceringen av rapporten gav regeringen MTM i uppdrag att utreda tillgången till anpassad litteratur inom högre utbildning och föreslå åtgärder mot missbruk av Legimus. Ändamålet med detta var att balansera värdet av upphovsrätten med ett likvärdigt genomförande av studier för personer med läsnedsättning. I dokumentet betonas särskilt att endast studenter ”med ett berättigat behov” (Kulturdepartementet 2025, s. 1) ska ges tillträde till Legimus. MTM återrappporterade i rapporten *Robust, rättssäkert och likvärdigt* (Follin m.fl. 2025) genom att föreslå de förändringar i talboksmodellen som presenterades i föregående avsnitt.

2 Tidigare forskning

I detta kapitel presenteras tidigare forskning med koppling till det problemområde som undersöks i uppsatsen. Fokus ligger på studier som utgår från critical disability studies eller som på annat sätt ifrågasätter den medicinska förklaringsmodellen, inom vilken normbrytande funktionalitet förstås som ett individuellt problem. Presentationen rör sig stegvis från den övergripande teoretiska nivån till forskning som specifikt betraktar normbrytande läsförmåga inom högre utbildning samt attityder till denna.

2.1 Teoretiska perspektiv om funktionalitet inom biblioteksvetenskap

Normbrytande funktionalitet är ett relativt utforskat område inom biblioteks- och informationsvetenskap (BoI), även om antalet studier kring ämnet har ökat kraftigt under de senaste åren (Gibson, Bowen & Hanson 2021, opag.). De flesta studier handlar om normbrytande funktionalitet generellt eller om specifika tillstånd och utgår från bibliotekariers perspektiv (Gibson m.fl. 2021, opag.; Ochsner & Dinneen 2025, s. 327; Pionke 2017b, s. 48–49), medan forskning som täcker de gemensamma erfarenheterna hos personer med normbrytande läsförmåga är begränsad. Fokus för de studier som genomförts läggs oftast på tekniska aspekter såsom tekniska hjälpmedel, digital tillgänglighet och utformning av webbsidor (Gibson m.fl. 2021, opag.). Dessa studier bedöms inte som relevanta i relation till denna uppsats, där fokus läggs på sociala normer kring användare av tillgänglig litteratur. Bland de befintliga studierna inom området är den medicinska förklaringsmodellen för normbrytande funktionalitet, där individuella svårigheter och anpassningar står i fokus, dominerande. Critical disability studies, vilket presenteras i detalj i teorikapitlet, används å andra sidan sällan som teoretiskt ramverk i forskningen (Gibson m.fl. 2021, opag.; Ochsner & Dinneen 2025, s. 333). Ochsner och Dinneen (2025, s. 333) konstaterar dessutom i en forskningsöversikt att stigmatiserande språk fortfarande är vanligt i studier inom BoI om personer med normbrytande funktionalitet. Samtidigt ifrågasätter vissa forskare utgångspunkten i individuella brister och i tillgång till information som ett individuellt problem och argumenterar i stället för fördelarna med critical disability studies som ett fruktbart ramverk inom BoI (Gibson m.fl. 2021; Kumbier & Starkey 2016).

I denna uppsats avser jag att inte reproducera normer kopplade till den medicinska förklaringsmodellen för normbrytande funktionalitet – vilken beskrivs i avsnittet om critical disability studier – för att i stället utgå från tidigare forskning som ifrågasätter dessa normer. Därför vänder jag mig också till närliggande fält såsom utbildningsvetenskap för att presentera forskning som inte förstärker det medicinska och individualiserade förhållningssättet till skillnader i funktionsförmåga. Dessutom, på grund av ett begränsat antal studier om specifikt läsare av tillgänglig litteratur, behandlas i kapitlet *Tidigare forskning* flera studier om normbrytande funktionalitet i stort inom högre utbildning.

Flera studier inom biblioteksvetenskap betonar betydelsen av att främja ett rättighetsperspektiv kring tillgänglig läsning (Dali & Brochu 2020; Kumbier & Starkey 2016; Lundh 2022). Forskaren i biblioteks- och informationsvetenskap Anna Lundh (2022) tillämpar critical disability studies och diskursanalys i en studie med det centrala antagandet att förståelsen av lyssningsläsning som ett legitimt sätt att läsa utgör en rättighetsfråga med konkreta konsekvenser för likvärdig tillgång till information. Detta antagande är en utgångspunkt även för denna uppsats. Tillgång till information som ett centralt värde i bibliotekspraktik står i fokus i Kumbiers och Starkeys (2016) artikel. Författarna argumenterar för ett skifte från förståelsen av tillgång som ett individuellt problem som kräver särlösningar till kollektiv tillgång, där samhällseliga och strukturella faktorer som hindrar den synliggörs och förebyggs (Kumbier & Starkey 2016). Dali och Brochu (2020) lyfter fram att motstånd mot lyssnandet av ljud- och talböcker som läspraktik grundas i ett privilegierat förhållningssätt, där endast funktionsfullkomliga kroppar fritt kan välja det format de föredrar för att ta sig an information. I min uppsats ämnar jag knyta an till dessa argument och lyfta fram betydelsen av att förstå tillgänglig läsning ur ett rättighetsperspektiv. Jag vill därmed positionera min uppsats i den stora luckan i biblioteks- och informationsvetenskapsforskning där normbrytande funktionalitet ses som konstruerad i samhället och inte som en individuell brist.

2.2 Normbrytande funktionalitet i högre utbildning

Flera studier belyser fördelarna med universell design för lärande (UDL) för att skapa en inkluderande lärmiljö (Apelmo 2024, s. 9; Marom & Hardwick 2025, s. 529; Melander 2020, s. 40; Moríña 2017, s. 5; Moríña & Biagiotti 2022, s. 742). Inom biblioteksvetenskap är J.J. Pionke (2017b) en stark förespråkare för implementeringen av universell design i biblioteksmiljöer och -tjänster. UDL innebär att utforma undervisningen för att den från början ska vara tillgänglig och förebygga hinder för så många studenter som möjligt. Litteraturen visar att denna

metod hjälper studenter med normbrytande funktionalitet att vara mer självständiga under sina studier, samtidigt som den minskar behovet av individuella särlösningar (Melander 2020, s. 40; Moríña 2017, s. 11–12; Moríña & Biagiotti 2022, s. 742). UDL beaktar även att individernas funktionsförmåga varierar över tid och att gränsen mellan normföljande och normbrytande funktionalitet ofta är suddig. Det finns nämligen personer som inte har en medicinsk diagnos, men som ändå drar nytta av en tillgänglig undervisningsmiljö (Apelmo 2024, s. 9; Melander 2020, s. 39). Inom denna modell ska individuella anpassningar ses som en komplettering till universell utformning snarare än som standardlösningen (Apelmo 2024, s. 11; Melander 2020, s. 40). Trots att högskolelärare generellt visar positiva attityder till inkluderande undervisning, belyser en studie av Engström, Severinsson och Lundin (2025, s. 16) hur dessa attityder kan hamna i ett spänningsfält med etablerade undervisningsformer, såsom aktivt deltagande i gruppdiskussioner. Dessa undervisningsformer ses som en förutsättning för en högkvalitativ utbildning, samtidigt som de kan försvåra inkluderingen av studenter med normbrytande funktionalitet (Engström m.fl. 2025, s. 16).

Studenter med dokumenterad normbrytande funktionalitet inom svensk högre utbildning beviljas tillgång till riktat pedagogiskt stöd, som beskrevs i avsnittet *Bakgrund*. Detta system grundas nämligen i den medicinska förklaringsmodellen för normbrytande funktionalitet, där behov ska kunna styrkas genom ett medicinskt intyg (Goodley 2014, s. 5). Flera författare betonar hur liknande system är uttryck för en institutionell miljö som byggdes med normföljande kroppar och hjärnor i centrum, medan normbrytande sådana utesluts (Apelmo 2024, s. 3–6; Harpur, Stafford & Ellis 2025, s. 373; Marom & Hardwick 2024, s. 515). Melander (2020, s. 43) betonar att det pedagogiska förhållningssättet grundat i särlösningar pekar ut studenter som behöver anpassningar som avvikande och bristfälliga, medan normföljande funktionalitet osynliggörs. Det kan därmed ses som ett uttryck för normer om tvingande funktionsfullkomlighet (McRuer 2006; Melander 2020, s. 43).

I denna kontext betonar Apelmo (2024, s. 3) att retoriken om breddat deltagande och mångfald inom högre utbildning riskerar att dölja de ovannämnda uteslutande mekanismerna. Apelmo (2024, s. 3) anknyter till cripteori för att argumentera för att talet om mångfald kan kopplas till begreppet ”discursive climate of tolerance” (McRuer 2006, s. 18), som beskriver hur personer med normbrytande funktionalitet välkomnas villkorligt i ett nyliberalt sammanhang. Även Krebs (2019, opag.) tar cripteori som utgångspunkt för att argumentera för att individuella anpassningar ska

förstås i ett nyliberalt sammanhang, där den ideala studenten är självständig och ansvarig för sin egen framgång. Även i svensk kontext ses självständighet och ansvarstagandet för egen inläring som egenskaper av den ideala studenten (Engström m.fl. 2025, s. 17–18). Krebs (2019, opag.) menar att studenter med normbrytande funktionalitet kan i denna kontext tolkas som motsatsen till detta ideal och därmed konstrueras som avvikande från de nyliberala samhällsnormerna. På grund av detta möter dessa studenter flera utmaningar i att navigera ett komplicerat system för att kunna genomföra samma uppgifter som alla andra (Harpur m.fl. 2025, s. 375; Marom & Hardwick 2024, s. 519). En sådan utmaning är ansökningsprocessen till anpassningar, som diskuteras i nästa avsnitt.

2.3 Ansökningsprocessen som spänningsfält

Ansökningsprocessen för att få tillgång till anpassningar, och behovet hos högskolestudenter med normbrytande funktionalitet att ständigt företräda sig själva, problematiseras ofta inom litteraturen (Dahlgren, Lewrén & Lundin 2022, s. 11; Krebs 2019, opag.; Marom & Hardwick 2024, s. 520–521; Melander 2020, s. 43–44; Smith, Woodhead & Chin-Newman 2021, s. 1359–1360, 1369). Flera studier påpekar hur det ovannämnda systemet, grundat på individuella anpassningar, skjuter ansvaret för att få stöd till studenterna själva. Detta förutsätter en förståelse för sina behov och en förmåga att förklara dem för andra, samt uthållighet för att förespråka sig själva (Marom & Hardwick 2024, s. 521; Melander 2020, s. 43–44; Smith m.fl. 2021, s. 1360). I en rapport som genomfördes vid Malmö universitetsbibliotek uppger till exempel Legimusanvändare att den ständiga förväntan att stå upp för sig själv för att få hjälp orsakar stress och oro (Dahlgren m.fl. 2022, s. 11).

När det gäller den praktiska ansökningsprocessen visar flera studier hur studenter ofta upplever den som krävande och stressig, särskilt när det krävs ett medicinskt intyg (Krebs 2019, opag.; Marom & Hardwick 2024, s. 520; Smith m.fl. 2021, s. 1369). Legimusanvändare vid Malmö universitetsbibliotek berättar bland annat att informationen om anpassningar är i skriftlig form och organiseras på ett kognitivt utmanande sätt, vilket försvårar förståelsen för den tänkta målgruppen (Dahlgren m.fl. 2022, s. 13–14). Det är dessutom möjligt att det dröjer en viss tid innan anpassningar beviljas, vilket innebär att studenterna inte har tillgång till den litteraturen de behöver vid början av utbildningen (Melander 2020, s. 44). När det gäller kravet på medicinska intyg betonar både Krebs (2019, opag.) och Smith m.fl. (2021, s. 1360) hur förväntan att dokumentera sina behov sätter studenter med normbrytande funktionalitet i motsatsställning till institutionen, och därmed skapas

ett maktförhållande. Kravet på att bevisa sina behov kan nämligen ses som ett uttryck för ett förhållande där institutionen utövar makt över studenter med normbrytande funktionalitet. Titchkosky (2011, s. 9–10) lyfter fram att liknande processer kan förstås som exempel på byråkratiska system för inkludering som i praktiken bidrar till fortsatt uteslutande av studenter som behöver stöd. Dessutom visar forskningen att ansökan om anpassningar, och därmed ett tvingat synliggörande av normbrytande funktionalitet, innebär en ökad risk för studenter att möta stigmatiserande attityder hos universitetspersonalen (Apelmo 2024, s. 9; Krebs 2019, opag.; Smith m.fl. 2021, s. 1359).

Rädslan för stigma nämns i flera studier som en anledning till att studenter skulle föredra att inte avslöja information kring funktionsförmåga till universitetet. Detta gäller främst studenter vars förmågor bryter mot normen på ett mindre synligt sätt, såsom personer med dyslexi, autism eller ADHD (Lorbeer 2020, s. 140; Moriña 2017, s. 9–10; Ochsner & Dinneen 2025, s. 324; Smith m.fl. 2021, s. 1368). Dessa studenter utgör även den grupp som i störst utsträckning använder sig av tillgänglig litteratur inom högre utbildning (Malcolm & Roll 2019, s. 170). Denna grupp möts ofta av stigma och ifrågasättande attityder hos universitetspersonalen kring varaktigheten av deras behov (Moriña 2017, s. 10; Smith m.fl. 2021, s. 1367). Särslösningssystemet tvingar dock fram ett avslöjande som kan upplevas som en inskränkning av ens privatliv. På grund av den höga tröskeln i ansökningsprocessen och av oro kring stigmatisering bestämmer sig vissa studenter för att avstå från att få stöd (Moriña 2017, s. 10; Ochsner & Dinneen 2025, s. 332; Smith m.fl. 2021, s. 1360). Anpassade medier är dock angelägna för att denna grupp studenter ska kunna genomföra sina studier självständigt (Lorbeer 2020, s. 145–146; Olsson Dahlquist & Wennås Brante 2024, s. 34).

Sammanfattningsvis innebär en komplicerad ansökningsprocess, liksom den som krävs för tillgång till Legimus, en hög tröskel som orsakar stress och oro för studenter med normbrytande funktionalitet. Dessutom tvingar systemet med särlösningar studenter att avslöja sina behov på ett sätt som ofta upplevs som stigmatiserande. Detta resulterar i att personer som behöver stöd i vissa fall vägrar be om det och därför marginaliseras ytterligare i högre utbildning.

2.4 Normbrytande läsförmåga i högre utbildning

Mycket är fortfarande outforskat kring lyssningsläsning och tillgänglig litteratur inom högre utbildning (Olsson Dahlquist & Wennås Brante 2024, s. 4), trots att antalet studenter som ägnar sig åt dessa läspraktiker har ökat (se *Bakgrund*).

Litteraturen betonar att möjligheten att läsa i tillgängligt format är en förutsättning för att studenter med normbrytande läsförmåga självständigt ska kunna fullfölja högre utbildning (Dahlgren m.fl. 2022, s. 11–13; Lorbeer 2020, s. 145–146). Studier inom området visar att behoven hos läsare av tillgänglig litteratur skiljer sig från varandra; därmed är det fördelaktigt att tillhandahålla multimodalt läsmaterial för att möjliggöra självständiga val av format hos användarna (Beyene 2018, s. 133–134; Ochsner & Dinneen 2025, s. 331). Till exempel anger Legimusanvändare som intervjuades vid Malmö universitetsbibliotek att de ofta kombinerar användningen av talböcker med tryckt kurslitteratur för att på bästa sätt kunna tillgodogöra sig information (Dahlgren m.fl. 2022, s. 6). Denna aspekt skiljer sig från föreställningen om Legimus och dess användare som framkommer i mediedebatten, där det hävdas att det finns en direkt koppling mellan ökad användning av Legimus och minskad försäljning av tryckt kurslitteratur.

Lyssningsläsning (*reading by listening*) är en praktik som ingår i tillgänglig läsning i relation till talböcker. Begreppet myntades av biblioteks- och informationsvetenskaps forskare Elisa Tattersall Wallin (2021) utifrån definitionen av läsning som ”a form of practice and meaning making process, comprising a multitude of embodied activities carried out in time and space in particular situations, involving material tools and artefacts containing text” (Tattersall Wallin 2021, s. 433). Enligt definitionen kan nämligen andra praktiker än att läsa med ögonen förstås som läspraktiker. Lyssningsläsning definieras därmed som en läspraktik där mening skapas genom att lyssna på en text, vilket gör ljud- och talboksanvändare till läsare (Tattersall Wallin 2021, s. 433–434). Lundh (2022) intar också detta perspektiv och undersöker huruvida studenter med normbrytande synförmåga förstår lyssningsläsning som en läspraktik. Studiens resultat visar en delad förståelse bland deltagarna, där vissa uppfattar användningen av talböcker som ett sätt att läsa, en vanlig praktik och en rättighet, medan andra vägrar definiera det som ”riktig” läsning (Lundh 2022, s. 189). Jag menar, i enlighet med Lundh (2022, s. 178), att samhälleliga föreställningar kring användning av tillgänglig litteratur även påverkar dess användare, med konsekvenser för hur de värderar sina egna läspraktiker och därmed på deras erfarenhet av högskolestudier. I en annan studie klargör Lundh (2024) att lyssningsläsning är en aktivitet som kräver aktiv ansträngning för att ta sig an information och som läsaren behöver träna upp över tid. Den ska nämligen förstås som en form av akademisk litteracitet som läsaren ska utveckla för att kunna fullfölja studier inom högre utbildning (Lundh 2024, s. 104; Olsson Dahlquist & Wennås Brante 2024, s. 7).

En annan faktor som framträder i litteraturen som central för att hjälpa studenter med normbrytande läsförmåga i högre utbildning är möjligheten till stöd från kunnig personal (Moriña & Biagiotti 2022, s. 740; Olsson Dahlquist & Wennäs Brante 2024, s. 17). Utan stöd upplever studenterna ökad stress och trötthet, samt osäkerhet kring genomförandet av sin utbildning (Lorbeer 2020, s. 145). I Lundhs (2024, s. 98) studie betonas dock att de flesta talboksanvändare inom högre utbildning behöver träna själva utan någon vägledning på grund av bristande kunskap om lyssningsläsning och hos lärosätenas personal. Lundh (2024, s. 103) tolkar detta som ett hinder för tillgång till information som uppstår i samband med ett institutionellt sammanhang skapat med normföljande funktionalitet i centrum. Bristande kunskap kring behoven hos läsare av tillgänglig litteratur bland bibliotekarier och övrig universitetspersonal är ett spritt problem som lyfts fram i flera studier, där det också betonas att flera insatser för att öka denna kunskap behövs (Dahlgren m.fl. 2022, s. 16; Lorbeer 2020, s. 143; Moriña 2017, s. 10; Moriña & Biagiotti 2022, s. 742; Pionke 2017b, s. 51).

2.5 Attityder till normbrytande funktionalitet och dess konsekvenser

Ett framträdande tema i litteraturen om faktorer som främjar positiva utbildningserfarenheter hos personer med normbrytande funktionalitet i stort är vikten av bemötande och stöd från universitetspersonalen. Pionke (2017b, s. 49) förklarar hur bibliotekarier länge har haft ambitionen att på bästa sätt ge service till låntagare med normbrytande funktionalitet. Trots det har det också förekommit negativa attityder, där denna målgrupp har nedprioriterats eller förståtts som ”problemanvändare” (Pionke 2017b, s. 49, min översättning). I en forskningsöversikt om sjukhusbibliotek konstaterar Lorbeer (2020, s. 143) att bibliotekarier aktivt arbetar för att främja en inkluderande miljö för studenter som behöver tillgänglig litteratur. Legimusanvändare som intervjuades av Dahlgren m.fl. (2022, s. 2–3) berättar hur ett förstående och empatiskt bemötande hos de bibliotekarier som förmedlar tillgänglig litteratur bidrar till en inkluderande lärmiljö där studenterna känner sig trygga i ansökan om anpassningar. Mer generellt är en positiv inställning hos universitetspersonalen en faktor som bidrar till att studenter med normbrytande funktionalitet ska kunna få en känsla av tillhörighet i lärmiljön (Moriña & Biagiotti 2022, s. 738). I sin tur bidrar känslan av tillhörighet till högre självkänsla, vilket leder till bättre möjligheter att lyckas med studierna (Moriña & Biagiotti 2022, s. 738). Resultat från Moriñas och Biagiottis (2022, s. 742) forskningsöversikt belyser kombinationen av empatiskt bemötande och kunnighet kring studenternas behov som en nyckelfaktor för att studenter med normbrytande

funktionalitet ska fullfölja sin utbildning. Kunskapen, som nämndes ovan, är dock ofta bristande (Moriña 2017, s. 10–12).

Å andra sidan nämns negativa attityder till studenter med normbrytande funktionalitet i litteraturen som ett betydande hinder för fullföljandet av högre utbildning. Dessa attityder uttrycks till exempel genom ifrågasättandet av behov eller av om studenter med normbrytande funktionalitet överhuvudtaget hör hemma vid universitetet (Moriña 2017, s. 6; Smith m.fl. 2021, s. 1359). Som redan nämnts i samband med presentationen av forskning om ansökningsprocessen är dessutom upplevelsen av stigma vanligt förekommande bland högskolestudenter med normbrytande funktionalitet (Lorbeer 2020, s. 140; Moriña 2017, s. 6; Ochsner & Dinneen 2025, s. 335; Smith m.fl. 2021, s. 1359). Krebs (2019, opag.) argumenterar för att stridigheter kring vem som ska och inte ska berättigas stöd konstruerar mottagarna för stödet som ett problem och en börda för lärosäten, och på det sättet förstärker stigma kring denna grupp. Jag ser i debatten om tillgång till Legimus ett uttryck för denna typ av stridigheter, som riskerar att konstruera Legimusanvändare som ett problem för lärosäten och förlagsmarknaden.

Dessa frågor kring attityder och stigmatisering menar jag påverkas av samhälleliga konstruktioner av normbrytande funktionalitet, som uttrycks bland annat genom föreställningar om läsare av tillgänglig litteratur i mediedebatten om Legimus. Den tidigare forskning som presenterades ovan lyfter tydligt fram konkreta konsekvenser som detta har för studenter med normbrytande funktionalitet i högre utbildning. Detta gäller olika faser av inläring på högskolenivå, såsom inhämtningen av information om anpassningar, ansökningsprocessen, möjligheten till vägledning från kunnig personal samt bemötande på biblioteket och i klassrummet. I detta sammanhang menar jag att undersökningen av konstruktioner av Legimus och dess användare, samt av de dominerande diskurserna i debatten, är ett betydelsefullt bidrag till den akademiska diskussionen om normbrytande funktionalitet i högre utbildning ur ett rättighetsperspektiv.

3 Teoretisk och metodologisk ansats

I detta kapitel presenteras inledningsvis Faircloughs kritiska diskursanalys (*critical discourse analysis* – CDA), som utgör den centrala teoretiska och metodologiska ansatsen för min studie. Eftersom diskursanalys inte ska betraktas som ett fristående analysverktyg utan utgör en sammanhängande enhet (Winther Jørgensen & Phillips 2002, s. 3–4), presenteras teori och metod i samma kapitel. Därefter presenteras critical disability studies (CDS) och cripteori som ett kompletterande teoretiskt ramverk. Sedan beskrivs materialinsamlingen och urvalet samt genomförandet av analysprocessen. Slutligen diskuteras etiska överväganden och metodologiska reflektioner kring uppsatsen.

3.1 Kritisk diskursanalys

För att undersöka konstruktioner av Legimus och dess användare utgår jag från Faircloughs kritiska diskursanalys. CDA vilar på en socialkonstruktionistisk grund, vilket innebär att språkbruk ses som ett sätt att aktivt skapa och förändra verkligheten, snarare än som ett neutralt verktyg för att representera världen (Svensson 2019, s. 22). Genom att anta detta perspektiv betraktas kunskap som historiskt, socialt och kulturellt betingad och därmed ständigt föränderlig. Föreställningar om världen har den konkreta effekten att möjliggöra vissa sociala handlingar, medan andra blir otänkbara (Fairclough 1992, s. 35–36; Svensson 2019, s. 36–39; Winther Jørgensen & Phillips 2002, s. 5–6). Inom forskning innebär en socialkonstruktionistisk utgångspunkt att kunskap alltid produceras utifrån forskarens position, inställningar och erfarenheter (Winther Jørgensen & Phillips 2002, s. 21–22). Genom att i uppsatsens första avsnitt synliggöra min positionering ämnar jag förtydliga den förförståelse som jag tar med mig under uppsatsskrivandet. För att denna förförståelse inte ska leda till förutbestämda resultat har jag låtit det empiriska materialet vara vägledande under analysprocessen.

CDA har ambitionen att avslöja samhälleliga normer som reproduceras och legitimeras genom språkbruk (Boréus & Seiler Brylla 2018, s. 344; Svensson 2019, s. 55), vilket gör den lämplig för undersökningen av normer kring funktionsförmåga. CDA ämnar belysa hur maktförhållanden och ideologi – det vill säga föreställningar som legitimerar maktrelationer i samhället – bidrar till produktionen av diskurser, samt hur diskurser bidrar till konstruktionen av sociala

relationer och kunskapssystem (Fairclough 1992, s. 12; Svensson 2019, s. 55). Även tystnaden, det vill säga vem som inte kommer till tals och vilka teman som inte får utrymme, undersöks inom diskursanalys för att synliggöra maktobalanser (Svensson 2019, s. 170). I denna uppsats förstås den offentliga debatten om Legimus som en arena där ideologiska föreställningar om rättigheter, tillgång och funktionsförmåga kommer till uttryck. Eftersom makt i ett bibliotekssammanhang handlar om tillgång till information (Pionke 2017a, s. 6), kan föreställningar kring det digitala biblioteket Legimus och dess användare synliggöra maktspänningar mellan begränsningen och beviljandet av denna tillgång. CDA präglas dessutom av ett samhällskritiskt anslag och ett ställningstagande för marginaliserade grupper, med samhällsförändringar som ändamål (Winther Jørgensen & Phillips 2002, s. 64), vilket speglar uppsatsens rättighetsperspektiv med Legimusanvändare i fokus.

Enligt Fairclough (1992) utgör diskursen en form av social praktik som både konstruerar och konstrueras av andra sociala praktiker. Med andra ord, utöver att representera världen är diskurser också ett sätt att agera på den i en dialektisk relation (Fairclough 1992, s. 63; Winther Jørgensen & Phillips 2002, s. 62). Inom den dialektiska relationen kan diskursiva praktiker ses som en del av en hegemonisk kamp, där förändringar i diskurser också förändrar maktförhållanden (Winther Jørgensen & Phillips 2002, s. 76). I denna uppsats definieras hegemoni som en ständig förhandlingsprocess där olika föreställningar möts av motstånd och utmanas. För att synliggöra den hegemoniska kampen i det empiriska materialet använder jag begreppet *flytande signifikanter*, som Winther Jørgensen och Phillips (2002, s. 94) föreslår som ett fruktbart komplement till CDA för detta ändamål. Flytande signifikanter är ord eller uttryck med en relativt öppen betydelse, vilket gör dem till en arena för kamp bland olika diskurser som försöker tillskriva betydelse till dem (Winther Jørgensen & Phillips 2002, s. 28). Begreppet, som ursprungligen kommer från diskursteori, används endast som analytiskt verktyg samtidigt som jag behåller Faircloughs teoretiska ramverk.

Fairclough utvecklade en tredimensionell modell som vägleder i analysen av språkliga, diskursiva och samhälleliga aspekter och utgör analysramverket för denna uppsats. Fördelen med modellen, vilken beskrivs i nästa avsnitt, är att den tillför ett tydligt tillvägagångssätt för analysen, samtidigt som den möjliggör en transparent redogörelse av analysprocessen (Winther Jørgensen & Phillips 2002, s. 146).

3.1.1 Faircloughs tredimensionella modell

Faircloughs tredimensionella modell illustrerar de olika nivåerna i analysprocessen av en *kommunikativ händelse* och av *diskursordningen*. En kommunikativ händelse är ett exempel på språkbruk – i detta fall en artikel från mediedebatten. Diskursordningen betecknar alla typer av diskurs som återfinns i en social domän (Winther Jørgensen & Phillips 2002, s. 67), som i denna uppsats utgörs av den högre utbildningens domän. Den första dimensionen utgörs av *texten*, där lingvistiska aspekter analyseras. Den andra dimensionen, *den diskursiva praktiken*, handlar om textproduktion, -distribution och -konsumtion. Den tredje dimensionen berör *den sociala praktiken* (Fairclough 1992, s. 72–73), det vill säga det sociala sammanhanget inom vilket mediedebatten sker.

Fairclough (1992) tillhandahåller en omfattande verktygsapparat för analysen av de första två dimensionerna, vilket beskrivs nedan. För analysen av den tredje nivån föreslår Winther Jørgensen och Phillips (2002, s. 153–156) att kombinera kritisk diskursanalys med en samhällsvetenskaplig teoretisk ansats, som dock också ska utgå från ett kritiskt perspektiv. För att analysera den sociala praktiken vänder jag därmed mig mot *critical disability studies* (CDS), som delar ett kritiskt perspektiv med CDA med social förändring som ändamål. CDS betonar dessutom diskursiva aspekter i konstruktionen av normalitet och avvikelse (Goodley 2014, s. 11–14; Meekosha & Shuttleworth 2009, s. 50), vilket gör den till ett ontologiskt följdriktigt komplement till CDA. Aspekter av CDS som är relevanta i denna uppsats presenteras utförligt i avsnittet *Critical disability studies*.

Texten

Textanalysen i CDA inkluderar såväl lexikala som grammatiska aspekter (Boréus & Seiler Brylla 2018). Fairclough (1992, s. 185) påpekar att de ord och formuleringar som väljs för att representera verkligheten präglas av det sociala sammanhanget och kan avslöja bredare kulturella och sociala processer. Analysen av ordval i beskrivningar av Legimus och dess användare i debatten används därmed för att få en förståelse för vilka föreställningar sådana beskrivningar uttrycker. Att lägga märke till de ord som återkommer eller diskuteras i en text kan dessutom vara vägledande i identifieringen av teman och av diskurser (Boréus & Seiler Brylla 2018, s. 321).

Grammatiska aspekter från kritisk lingvistik stödjer undersökningen av identiteter genom att synliggöra hur agerande eller icke-agerande, eller *agentivitet*, framställs i en text (Boréus & Seiler Brylla 2018, s. 328). Två element av meningsbyggnad som används i analysen är *processer* (det som sker) och *deltagare* (de som deltar i

en process). Det finns tre typer av processer: handlingar, händelser och tillstånd. *Handlingar* är processer som någon (som kallas för *agent*) medvetet utför, medan *händelser* är processer utan en medveten agent. I en handling finns det nämligen någon som har ansvar över det som sker, medan ingen grammatiskt sett har kontroll över händelser. Relevanta handlingar och händelser i min analys är *materiella*, där en konkret förändring sker, *verbala*, där något sägs eller på något sätt uttrycks, eller *mentala*, det vill säga kopplade till tankar och åsikter. Deltagare i en materiell process kallas för *aktörer*² (de som utför processen) och *mål* (föremålet för processen). Dessutom kan det förekomma *mottagare*, det vill säga någon som påverkas av processen. Den tredje typen av process är *tillstånd*, där en egenskap eller ett förhållningssätt beskrivs (Boréus & Seiler Brylla 2018, s. 330–331).

Det finns olika sätt att uttrycka en process och de val som görs kring språkbruket ges betydelse inom CDA (Fairclough 1992, s. 179). Begreppet *transformation* används för att undersöka vilka andra val som hade varit möjliga i formuleringen av en process och är en analytisk ingång inom CDA som tillämpas i denna studie (Boréus & Seiler Brylla 2018, s. 334). En handling med en aktiv, ansvarig agent kan till exempel transformeras till en händelse där agenten döljs, och därmed tillskrivs ingen ansvar, genom *nominalisering* eller *passivisering*. En nominalisering är användningen av ett substantiv där ett verb hade kunnat användas, där till exempel ”studenten använder Legimus” kan bli ”användning av Legimus”. Passivisering innebär användningen av ett passivt i stället för ett aktivt verb, vilket döljer agenten: ”studenten använder Legimus” kan bli ”Legimus används” (Boréus & Seiler Brylla 2018, s. 334–335). I båda exemplen har nämligen ”studenten” dolts genom nominalisering respektive passivisering.

En sista aspekt av kritisk lingvistik som används i uppsatsen är *modalitet*, det vill säga nivån av säkerhet som en utsaga innebär. Hög modalitet uttrycks genom till exempel tempus presens eller uttryck såsom ”jag vet att” eller ”det är ett faktum att”, medan låg modalitet kan uttryckas genom osäkerhetsmarkörer som ”viss” eller ”nog” och formuleringar som ”kan tyckas vara” eller ”skulle kunna vara” (Fairclough 1992, s. 142). Utöver dessa grammatiska aspekter kan semantiska aspekter kopplade till betydelse och mening, till exempel huruvida ett subjekt tillskrivs intentionalitet³ eller inte, bidra med en djupare förståelse för hur identiteter skapas (Boréus & Seiler Brylla 2018, s. 338).

² Subjektet i en mening kan vara både agent och aktör, beroende på vad som analyseras. I denna uppsats används begreppet *agent* för att synliggöra att någon tillskrivs ansvar för en handling, medan begreppet *aktör* hjälper till att skilja mellan aktivt agerande och passivitet.

³ Intentionalitet definieras här som avsiktlighet eller medvetenhet kring den process som utförs.

Det är värt att påpeka att nominaliseringen och passiviseringen inte nödvändigtvis används medvetet för att dölja agenten i en mening eller för att framställa en aktör som passiv, utan kan förekomma i till exempel formellt skrivande (Boréus & Seiler Brylla 2018, s. 335). I den analyserade debatten är det således inte oväntat att företrädare för MTM, som representerar en myndighet, skulle kunna uppvisa en institutionell ton, medan förlagen, som ämnar främja sina argument, skulle tänkas skriva mer retoriskt med frekvent användning av ett aktivt språk. Eftersom betydelsen av språkval är ett centralt fokus inom CDA menar jag att det kan vara värdefullt att undersöka hur dessa grammatiska aspekter används och hur de kan påverka föreställningar om Legimusanvändare.

Den diskursiva praktiken

Termen *diskurs* inom CDA kan också beteckna avgränsade sätt att uttala sig om vissa fenomen (Svensson 2019, s. 54), där till exempel en rättighetsdiskurs skiljer sig från en marknadsdiskurs. Dessa diskurser analyseras i den andra dimensionen av Faircloughs modell. Analysen av den diskursiva praktiken kan genomföras genom två aspekter: intertextualitet och interdiskursivitet (Fairclough 1992, s. 84–84). Intertextualitet innebär att alla texter innehåller, explicit eller implicit, delar av andra texter (Fairclough 1992, s. 85). Interdiskursivitet är en typ av intertextualitet där olika diskurser kombineras i en text (Winther Jørgensen & Phillips 2002, s. 73). Fairclough menar att en hög nivå av interdiskursivitet kopplas till social förändring, medan en låg nivå av interdiskursivitet bidrar till reproduktion av den befintliga sociala ordningen (Winther Jørgensen & Phillips 2002, s. 74). I denna uppsats utgår jag i analysen av den diskursiva praktiken endast från interdiskursivitet för att kunna fördjupa undersökningen av hur diskurser korsas och kombineras i debatten och därmed besvara min andra forskningsfråga. Undersökningen av intertextuella aspekter åsidosätts därmed för att behålla analysen inom rimligt omfång.

Det är viktigt att påpeka att diskurser inte är något förutbestämt som kan hittas i en text, utan ska betraktas som analytiska begrepp som avgränsas i relation till en studies syfte och frågor och är avhängiga av forskarens tolkning av det empiriska materialet (Fairclough 1992, s. 199; Winther Jørgensen & Phillips 2002, s. 143–144). Att andra tolkningar av materialet alltid är möjliga är ett centralt antagande i socialkonstruktionism (Winther Jørgensen & Phillips 2002, s. 5). På grund av detta beläggs avgränsningen av diskurser i metodavsnittet genom att transparent redovisa för mitt tillvägagångssätt i identifieringen av diskurser i det empiriska materialet. Belägget förstärks även genom användning av flytande signifikanter som ett ytterligare analysverktyg.

3.2 Critical disability studies

Den sociala praktiken analyseras genom att undersöka de diskurser som identifierats i mediedebatten genom linsen av critical disability studies. *Critical disability studies* (CDS) är ett multidisciplinärt forskningsfält som uppstod som en omvärdering av de dominerande förklaringsmodellerna för normbrytande funktionalitet: den medicinska respektive den sociala modellen (Goodley 2014; Meekosha & Shuttleworth 2009, s. 48–50). Inom *den medicinska förklaringsmodellen* tillskrivs fysiska, psykiska och kognitiva hinder individen. Fokus läggs på identifieringen av symptom, diagnosticeringen av problem och tillämpningen av individuella lösningar. Den medicinska modellen har länge varit hegemonisk och utgår från att individen ska vara så nära idealet om funktionsfullkomlighet som möjligt (Goodley 2014, s. 4–5). Däremot ifrågasätter *den sociala förklaringsmodellen* föreställningen om normbrytande funktionalitet som ett problem hos individen. Förespråkare för denna modell menar att hinder uppstår i mötet med ett otillgängligt samhälle, som utesluter personer med normbrytande funktionalitet från likvärdiga möjligheter (Goodley 2014, s. 6–7). Med kritisk diskursanalys som teoretiskt ramverk kan de två förklaringsmodellerna förstås som motsatta diskurser. Under analysen ämnar jag identifiera bland annat på vilket sätt dessa diskurser kommer till uttryck i debatten.

Enligt funktionshindersforskaren Dan Goodley (2014, s. 11–14) kan CDS ses som en sammanställning av den sociala förklaringsmodellen med en kulturell och diskursiv förståelse där normbrytande funktionalitet konstrueras i kontrast till normaliteten. Med utgångspunkt i mitt syfte kan CDS därmed bli ett fruktbart ramverk för att öka förståelsen för hur normbrytande funktionalitet kulturellt konstrueras i debatten. Ett relevant exempel på konstruktioner som påverkar förståelsen för normbrytande funktionalitet gäller tillgång inom högre utbildning och har utforskats av funktionshindersforskaren Tanya Titchkosky (2011). Titchkosky (2011, s. 6) menar att diskussioner om tillgång som något som en individ kan ha, behöva eller få bidrar till reproducerandet av förståelsen om att världen är naturligt till för vissa och inte för andra. Med andra ord naturaliseras antagandet att personer med normbrytande funktionalitet oundvikligt ska möta svårigheter i tillgång till aspekter av livet som andra tar för givna (Titchkosky 2011, s. 6), såsom tillgång till information genom läsning av tryckt text. Detta leder enligt Titchkosky (2011, s. 12) till riktlinjer för anpassningar inom högre utbildning där studenter med normbrytande funktionalitet diskuteras som ett problem att lösa, vilket kan ramas in i föreställningar om normbrytande funktionalitet som ett individuellt problem.

För att komplettera studiens analytiska ramverk används även vissa begrepp från cripteori (*crip theory*). Criteori är en förgrening av CDS med rötter i kulturella studier och en stark koppling till queerteori, inte minst i sin radikala normkritik. Där queerteori ifrågasätter heterosexualitetsnormen, ifrågasätter cripteori normer kring funktionsförmåga (Goodley 2014, s. 38; Mery Karlsson & Rydström 2023, s. 397). Ett centralt cripteoretiskt begrepp är *tvingande funktionsfullkomlighet*, som synliggör hur normföljande funktionalitet konstrueras som naturgiven, en icke-identitet (Bylund 2022; McRuer 2006). Tvingande funktionsfullkomlighet kan tolkas som den övergripande samhällsnormen inom vilken det problem som utforskas i denna uppsats uppstår. Jag menar att behovet att läsa i tillgängligt format konstrueras som avvikande, och därmed som något som kan debatteras, eftersom funktionsfullkomligheten är den naturgivna normen inom den hegemoniska världssynen. Tillgänglig läsning konstrueras därmed som ett undantag vars beviljande ständigt ska motiveras.

I ett nyliberalt sammanhang sammanfaller den ideala medborgarens identitet med den produktiva arbetarens och konsumentens, och individer som avviker från detta ideal konstrueras som en börda för statens resurser genom användningen av välfärd och bistånd (Goodley 2014, s. 9–10). Inom CDS ses denna kontext som nödvändig för att förstå normbrytande funktionalitet i samhället. I en nyliberal kontext ses det som fördelaktigt att minska de statliga resurser som avsätts för välfärd. Denna form av minskad statlig närvaro förstärker idealen om friska kroppar och hjärnor som kan anpassa sig och fortsätta vara produktiva, vilket skapar ytterligare hinder för delaktighet för personer med normbrytande funktionalitet (Goodley 2014, s. 26–29). En annan aspekt av nyliberalism är framhållandet av mångfald som något positivt och önskvärt, inte minst inom högre utbildning (Titchkosky 2011, s. x), vilket kan tolkas som ett uttryck för en *discursive climate of tolerance* (McRuer 2006, s. 18). McRuer (2006, s. 16–18) menar att inom nyliberalism tolereras de som avviker från normen i viss utsträckning, förutsatt att de kan anpassa sig till systemet. Personer med normbrytande funktionalitet sätts därmed i ett maktförhållande där den som tolereras positioneras hierarkiskt över den som tolereras (Mery Karlsson & Rydström 2023, s. 402; McRuer 2006, s. 16–18). Begreppet ”discursive climate of tolerance” bidrar därmed till analysen av framställningar av Legimusanvändare genom att synliggöra eventuella uttryck för maktutövande.

3.3 Material och urval

Materialet består av tretton texter, varav åtta debattartiklar och fem intervjuer som hittades genom sökningar i databasen *Retriever Research (Mediearkivet)* (Retriever u.å.) med sökord "Legimus OR talbok OR talböcker OR lyssningsläs*". Av debattartiklarna författades fem av representanter för läromedelsförlag, en av MTM och två av högskolebibliotekarier ansvariga för förmedling av Legimus. I intervjuartiklarna citeras företrädare för förlag, MTM samt en lärosätesbibliotekschef. Att antalet artiklar där representanter för läromedelsförlag kommer till tals är högre motiveras med att de är aktörer som inledde och drev mediedebatten. Denna skillnad i fördelning av materialet ser jag inte som en brist i min studie, utan som en analytiskt relevant faktor inom diskursanalys, där vem som kommer till tals och i vilken utsträckning kan ses som en form av maktutövning i sig (Bergström & Ekström 2018, s. 255).

Jag genomförde urvalet genom att först granska samtliga titlar manuellt och i nästa steg välja ut de artiklar där Legimus diskuteras i samband med vikande försäljning av kurslitteratur, och som därmed lämpar sig för att besvara forskningsfrågorna. Eftersom alla centrala aktörer kommer till tals, innehållet är relevant utifrån forskningsfrågorna och alla artiklar som uppfyller avgränsningskriterierna har inkluderats, bedömer jag materialet som tillräckligt omfattande för att genomföra en kritisk diskursanalys på masteruppsatsnivå. Kronologiskt avgränsades sökningen till tidsperioden mellan juni 2024 och mars 2026, eftersom en pilotsökning visade att det är under denna period som debatten aktualiserades.

För att behålla en tydlig röd tråd mellan studiens syfte och empirin tillämpade jag ytterligare tre avgränsningskriterier. För det första har ledare och opinionsartiklar från krönikörer uteslutits. Detta urval motiveras genom intresset för att specifikt granska diskurser där aktörer med direkt makt över tillgång till tillgänglig litteratur deltar. För det andra avgränsade jag samlingen till debattartiklar och intervjuer och sorterade bort till exempel remiss- eller policydokument. Detta beror på valet att fokusera på texter där författare vill övertyga om en viss position, och där alltså de offentliga åsikterna hos institutionella aktörer och professionella intressen kommer till uttryck. För det tredje inkluderar jag inte texter som svarar på artiklar i debatten men där Legimus och dess användare inte är ett fokus, eftersom dessa inte skulle vara användbara utifrån forskningsfrågorna. Det slutliga urvalet resulterade i följande artiklarna:

- A1: ”Myndighet slår ut svensk kurslitteratur”, 2024-06-01, Svenska Dagbladet, förlag (Debattartikel)
- A2: MTM: Vi agerar mot missbruk av Legimus, 2024-06-06, Svenska Dagbladet, MTM (Debattartikel)
- A3: ”Ett statligt Pirate Bay” – så hotar staten svensk kurslitteratur, 2024-06-10, Tidningen Näringslivet, förlag och MTM (Intervjuartikel med citat)
- A4: Vidöppet för fusk med kurslitteratur, 2024-06-12, Svenska Dagbladet, förlag (Debattartikel)
- A5: ”Läromedelsföretagen överdriver om Legimus”, 2024-08-06, Biblioteksbladet, bibliotekarier (Debattartikel)
- A6: Replik: ”Inte i någons intresse att försvara ett system som inte fungerar”, 2024-08-15, Biblioteksbladet, förlag (Debattartikel)
- A7: Slutreplik: Begränsad tillgång till läromedel hot mot livslångt lärande, 2024-08-22, Biblioteksbladet, bibliotekarier (Debattartikel)
- A8: Kritiken mot Legimus: ”Svensk kurslitteratur är hotad”, 2024-12-17, Biblioteksbladet, förlag och MTM (Intervjuartikel med citat)
- A9: Läromedelsförfattarna: ”Orimlig situation”, 2024-12-18, Biblioteksbladet, förlag (Intervjuartikel med citat)
- A10: Var fjärde student har tillgång till Legimus – ”Vi gör en noggrann bedömning”, 2024-12-19, Biblioteksbladet, bibliotekschef (Intervjuartikel med citat)
- A11: Förlagschefen: Svensk kurslitteratur är snart ett minne blott, 2025-01-14, Altinget, förlag (Debattartikel)
- A12: Replik: Iselid är sen på bollen, 2025-02-06, Biblioteksbladet, förlag (Debattartikel)
- A13: MTM inför ny process för Legimus, 2025-12-12, Biblioteksbladet, förlag och MTM (Intervjuartikel med citat)

3.4 Genomförande

Fairclough (1992, s. 230) föreslår som fördelaktigt i kritisk diskursanalys att fokusera på en mindre mängd empiriskt material som ska analyseras på djupet, vilket också har varit mitt val i denna uppsats. Med utgångspunkt i mitt syfte och min frågeställning analyserade jag endast direkta citat från intervjuer och endast de delar av texterna där fokus läggs på Legimus som system, inklusive den svenska talboksmodellen inom vilken Legimus tillhandahålls, och på Legimusanvändare. Titlarna ingick inte i analysen, eftersom de ofta bestäms av redaktörer för publikationer i stället för av deltagarna i en mediedebatt.

De tre dimensionerna i Faircloughs modell överlappar nödvändigtvis under analysprocessen, då en förståelse för den sociala praktiken behövs från början och interdiskursiva aspekter kan bli synliga redan under textanalysen (Fairclough 1992, s. 231). Detta innebär att jag under analysprocessen antog ett abduktivt angreppssätt, där jag har pendlat mellan teori och empiri. Medan teorin vägleder i vilka frågor som kan ställas till empirin, kan det empiriska materialet bekräfta eller förneka relevansen av valda teoretiska aspekter, som därmed kan åsidosättas och kompletteras med andra lämpliga teoretiska begrepp (Gunnarsson Payne & Öhlander 2022, s. 38). Den fördelningen som framkommer i presentationen av analysresultat, där de tre frågeställningarna besvaras i tur och ordning, är därmed ett val med ändamålet att öka tydligheten. I stort sett kan de tre frågeställningarna kopplas till textanalys, analys av den diskursiva praktiken respektive analysen av den sociala praktiken med critical disability studies som lins. Däremot är fördelningen inte entydig och aspekter från de olika dimensionerna i Faircloughs modell kombineras när detta bidrar till fördjupad förståelse för de aspekter som betraktas.

Under den första fasen i analysen har målet varit att identifiera framställningar av Legimus och dess användare. Ord och uttryck som används i relation till Legimus och Legimusanvändare markerades i texten och samlades sedan i en tabell, där det också framkom vilka aktörer som använde vilka formuleringar. Dessutom analyserades grammatiska aspekter kring framställningen av Legimusanvändare för att synliggöra vilka identiteter de tillskrivs.

Den andra fasen ägnades åt identifieringen av de centrala temana i det empiriska materialet. Inledningsvis genomförde jag en närläsning av texterna och färgkodade återkommande formuleringar, tankar och uttryck. Dessa sorterade jag också i en tabell, indelade efter artikel, där jag sedan färgkodade återkommande teman. Dessa teman markerade jag med samma färg även i tabellen med framställningar av Legimus och Legimusanvändare. Under denna fas identifierade jag även tre återkommande begrepp som jag anser vara relevanta för undersökningen av normer kring funktionsförmåga. Begreppen *behov*, *tillgång* och *tillgänglighet* är framträdande i debatten och tillskrivs olika innebörd av olika aktörer, vilket tyder på att de utgör ett spänningsfält bland olika diskurser (Winther Jørgensen & Phillips 2002, s. 28). Jag valde därmed att betrakta dessa begrepp som flytande signifikanter för att förstärka belägg för identifieringen av olika diskurser genom att undersöka vilken eller vilka diskurser de kopplas till hos de olika deltagarna i debatten.

Den tredje fasen berörde identifieringen och benämningen av diskurser i debatten. Jag utgick från de teman som förekommer i beskrivningar av Legimus och dess användare, som jag delade upp i olika kategorier. Dessa kategorier benämnde jag utifrån min tolkning av materialet som medicinsk kontroll- och missbruksdiskurs, marknadsdiskurs, rättighets- och tillgänglighetsdiskurs respektive läsningsdiskurs. Det bör påpekas att alla diskurser inte är lika framträdande i debatten, och i synnerhet förekommer läsningsdiskursen endast i ett fåtal tillfällen i det empiriska materialet. Inkluderingen av denna diskurs är ett medvetet val för att synliggöra en tystnad, vilket jag menar är teoretiskt följdriktigt inom en diskursanalytisk ansats och ett empiriskt fynd i sig. Därefter analyserade jag flytande signifikanter genom att undersöka vilka ord och formuleringar som de tre aktörerna kopplar till dem, och därmed vilka diskurser som kämpar för att tillskriva betydelse till dessa begrepp. Flytande signifikanter fungerar därmed som en brygga mellan den första och den andra dimensionen av analysen och bidrar till synliggörandet av interdiskursiviteten i materialet. Två exempel på interdiskursivitet har sedan analyserats för att påvisa hur diskurser befinner sig i en ständig hegemonisk kamp om tolkningsföreträde.

I den sista fasen har målet varit att analysera den sociala praktiken med CDS som ramverk. Här kopplades diskurserna samt framställningar av Legimus och dess användare till analytiska begrepp från critical disability studies för att förstå vilka samhälleliga normer som ligger till grund för dessa föreställningar. De första två dimensionerna av analysen relaterades till ett bredare sammanhang såsom det nyliberala idealet om den produktiva medborgaren och normer kring tvingande funktionsfullkomlighet.

3.5 Etiska överväganden

I min studie analyseras endast artiklar som publicerades i lätt åtkomliga medier. Jag anser därmed att det inte föreligger några etiska problem kring hantering av personuppgifter enligt GDPR, då analysen berör föreställningar från aktörerna i sin offentliga yrkesroll och inte som privatpersoner. För att undvika att peka ut enskilda deltagare i debatten valde jag dessutom att endast använda skribentens professionella roll vid citat i analyskapitlet. Under arbetet med uppsatsen hade jag även ett samtal av informell karaktär med en högskolebibliotekarie med ändamålet att öka min förståelse för kontexten kring mitt problemområde.

De etiska övervägandena kring denna studie rör främst forskareetik, som betecknar forskarens ansvar att producera samhällsnyttig och -relevant kunskap (Hughes

Tidlund & Von Unge 2022, s. 48). Som framgår från kapitlet *Tidigare forskning* ämnar jag placera min studie i en pågående bredare diskussion om tillgänglig kurslitteratur som rättighet. Till detta bidrar jag med ett perspektiv om offentliga föreställningar om Legimus och dess användare bland aktörer med direkt makt över tillgång till tillgänglig kurslitteratur. Mitt ändamål är således att fortsätta den akademiska diskussionen utifrån en ny synvinkel. Dessutom är jag medveten om att genomförandet av kritisk forskning innebär ett ansvar att låta analysen vägledas av empirin, utan att tillskriva aktörerna en inställning som är förutbestämd.

När det gäller metodologiska reflektioner är jag medveten om att, utifrån studiens socialkonstruktionistiska perspektiv, min förståelse påverkar både val av material och de diskurser som jag identifierar. Fairclough (1992, s. 198–199) betonar hur den analytiska processen alltid innebär en tolkning av texten, diskursiva och sociala praktiker, samt hur forskaren nödvändigtvis är inbäddad i den sociala praktiken hen analyserar. Även utifrån ett informationsvetenskapligt perspektiv betraktas indelningen i kategorier aldrig som en neutral process, utan som ett val som präglas av världssynen hos personen som skapar kategorierna (Bowker & Star 1999). Jag har därmed varit noga med att synliggöra både min positionering och den kritiska inställningen jag intar i uppsatsen. Därutöver har jag strävat efter att grunda min tolkning i textnära analys av empirin och att utförligt redogöra för resultaten för att öka transparensen i min process.

En kritisk aspekt kring diskursanalys är risken att i en studie reproducera de föreställningar som avses ifrågasätta (Boréus & Seiler Brylla 2018, s. 341). Medan risken är omöjlig att helt undvika vid redovisandet av resultat som eventuellt refererar till normativa antaganden om funktionsförmåga, hävdar jag att synliggörandet av antaganden kan bidra med en alternativ synvinkel kring förståelsen för funktionsförmågan i samhället. På det sättet kan läsaren få nya tolkningsverktyg för att identifiera dolda ideologier som reproducerar normen av tvingande funktionsfullkomlighet.

Under arbetet med denna uppsats användes generativ AI för enkel korrigering av bearbetad text för vanliga fel hos icke-modersmålstalare såsom prepositioner, ordföljd och användning av bestämd form, med instruktioner att inte ändra något i texten. Prompten som användes är följande: ”Gör en enkel språkgranskning av texten utan att ändra innehållet eller formuleringar. Kontrollera endast att texten inte innehåller några grammatiska fel och markera det som ändras”. Jag har sedan utvärderat varje förändring och eventuellt tillämpat den manuellt.

4 Resultat och analys

Fairclough (1992, s. 199) betonar att resultat i kritisk diskursanalys inte är objektiva, utan utgör aspekter som forskaren har valt att uppmärksamma i analysprocessen utifrån sitt perspektiv och sina forskningsfrågor. Jag har därmed valt att i detta kapitel kombinera presentationen av resultat och analys. Inledningsvis presenteras textanalysen av framställningar av Legimus respektive Legimusanvändare samt de teman som återkommer i dessa framställningar. Därefter redogörs för analysen av flytande signifikanter, och de diskurser som jag identifierade utifrån de återkommande temana presenteras. Sedan presenteras analysen av interdiskursiva aspekter i mediedebatten. Slutligen analyseras diskurserna genom linsen av critical disability studies för att kontextualisera debatten i ett samhälleligt sammanhang. Denna disposition utgår från mina forskningsfrågor, där de tre dimensionerna i Faircloughs modell delvis överlappar. Analysen fördjupas stegvis, från den mer beskrivande textanalysen till analysen av diskursiva praktiker och sociala praktiker, där resultaten kontextualiseras i ett större sammanhang. För ökad läsbarhet benämns representanter för MTM och förlag som ”MTM” respektive ”förlag”.

4.1 Framställningar av Legimus och Legimusanvändare

I detta avsnitt presenteras textanalysen gällande beskrivningar av Legimus och Legimusanvändare i mediedebatten, vilket syftar till att besvara min första forskningsfråga. Framställningar av Legimus presenteras genom analysen av ordval kopplat till tjänsten, medan framställningar av Legimusanvändare presenteras genom analysen av både ordval och grammatiska aspekter.

4.1.1 Framställningar av Legimus

I framställningar av Legimus märks i övrigt hos förlagen en kritisk inställning mot både tjänsten och systemet inom vilket den tillhandahålls, medan MTM och bibliotekarier generellt uttrycker sig till försvar för Legimus.

Framställningar hos förlag

Ett första tema som kan identifieras hos förlag är att Legimus ses som ett *hot*. Legimus beskrivs som ”det havererade systemet” (A1, förlag) som utgör ”ett existentiellt hot” (A11, förlag) mot marknaden för svensk kurslitteratur. I påståendet ”Legimus slår sönder produktionen av kurslitteratur” (A6, förlag) används bildspråk för att framställa tjänsten närmast som ett fysiskt hot mot

kurslitteraturens marknad. Problemet tillskrivs ”bristerna hos Legimus” (A9, förlag) inom ”ett system som inte fungerar” (A6, förlag). Dessa kritiker motiveras genom återkommande referens till teman som *fusk*, *missbruk* och brist på *kontroll* i beskrivningar av Legimus:

[...] en plattform utan rimliga säkerhetsmekanismer mot fusk (A6, förlag).

Så jag tror att de [MTM] ganska snabbt kommer att styra upp så att missbruket av Legimus minskar (A9, förlag).

Legimus kopplas till fusk även genom att benämnas som ”en form av statlig Pirate Bay” (A3, förlag). Förknippningen med en olaglig plattform kan tolkas som ett retoriskt försök att påverka läsarens åsikt kring tjänsten, som närmast kriminaliseras.

En aspekt där kravet på kontroll uttrycks frekvent är i koppling till ett intyg på en diagnos som förutsättning för tillgång till Legimus. Här kan det hos förlagen identifieras ett tema som handlar om *medicin*. Benämningen av Legimus som ”den behovsprövade välfärdstjänst” (A1, förlag) tyder på antagandet att behovet ska kunna styrkas. Detta är ett exempel på förlagens återkommande kritik av det nuvarande systemet, där intyg om en formell diagnos inte krävs för tillträde till Legimus (se *Bakgrund*). Bibliotekariernas förmedling av Legimus beskrivs som ”medicinskt okvalificerade behovsbedömningar” (A6, förlag), vilket uttrycker antagandet att bedömningar i stället ska utföras i en medicinsk kontext. Förlagsrepresentanten knyter nämligen an till den medicinska förklaringsmodellen, där behov ska kunna diagnosticeras och mätas inför beviljande av anpassningar (Goodley 2014).

Ett annat tema i framställningen av Legimus, som även framkommer i exemplet ovan där Legimus jämförs med Pirate Bay, är att det handlar om en *statlig* tjänst. Ordvalet i exempel som ”statligt finansierade tillgänglighetstjänster som Legimus” (A11, förlag) och ”statliga Legimus” (A12, förlag) tyder på att denna aspekt medvetet vill framhållas av förlagen. I samband med att Legimus tillhandahålls av staten uppmärksammar förlagen att tillgången till tjänsten är *gratis*, genom att benämna den som ”myndighetens gratistjänst” (A4, förlag) och ”ett gratis alternativ” (A8, förlag), som nämligen står i motsats till marknadslogiken. Ett tredje relaterat tema är att Legimus framställs som en form av *välfärd* och som ett ”biståndssystem” (A8, förlag). Dessa tre teman synliggör det nyliberala sammanhanget för debatten, där en gratis statlig välfärdstjänst beskrivs som ett hot

mot marknaden och en börda för samhället. Rollen som nyliberalism spelar i analysen av debatten berörs mer utförligt i avsnittet om den sociala praktiken.

Ett sista tema som ska lyftas fram hos förlagen är att Legimus även beskrivs som *samhällsviktig*. Däremot dämpas detta tema ständigt genom användningen i samma mening av uttryck kopplade till missbruk och bristande kontroll:

Därför är det dags att uppmärksamma den allvarliga situationen som skapas av ett missbruk av den samhällsviktiga tjänsten Legimus (A11, förlag).

Här kan ett implicit antagande om tillgänglighet som önskvärd identifieras, samtidigt som den framställs som ett hot om den inte kontrolleras och begränsas. Ett annat subtilt exempel på detta förekommer i följande mening:

Legimus är en tjänst avsedd att säkerställa att personer med läs- eller funktionsnedsättning har tillgång till nödvändig litteratur (A11, förlag).

I detta exempel menar jag att formuleringen ”nödvändig litteratur” kan ses som tvetydig och tolkas på åtminstone två sätt. För det första betonar den vikten av att personer med normbrytande läsförmåga får litteraturen, vilket även semantiskt förstärks genom samband med verbet ”säkerställa”. För det andra kan den också tolkas som ett sätt att begränsa tillgången, där det endast är nödvändig litteratur, och inte något mer, som ska tillhandahållas. Den andra tolkningen bekräftas inom den bredare kontexten för debatten, där behovet av att kontrollera och begränsa tillgången till Legimus är ett återkommande centralt antagande hos förlag. I de förekommande exemplen kompliceras framställningen av Legimus genom en kombination av olika teman. Denna kombination utgör en form av interdiskursivitet och behandlas mer utförligt i avsnittet om den diskursiva praktiken.

Framställningar hos bibliotekarier och MTM

Återkommande likheter förekommer i framställningar av Legimus hos bibliotekarier och MTM, som därför presenteras i samma avsnitt. Båda aktörerna beskriver till exempel Legimus som ett *bibliotek*:

Förmedlingen av den anpassade kurslitteraturen sker via det digitala biblioteket Legimus (A2, MTM).

Legimus är idag ett bibliotek där samtliga behöriga användare kan använda all tillgänglig litteratur (A7, bibliotekarier).

Jag hävdar att valet av termen ”bibliotek” kan tolkas, särskilt i det andra exemplet, i ljuset av skrivningar i bibliotekslagen (SFS 2013:801), som stadgar att biblioteket

är till för alla. Genom detta ordval kan Legimus liknas vid en verksamhet vars ändamål är tillgång till information för alla (Kumbier & Starkey 2016).

Som de två föregående exemplen illustrerar är *litteratur*, och därmed *läsning*, också förekommande teman hos bibliotekarier och MTM. Hos bibliotekarierna märks detta även i benämningen av Legimus för ”talbokstjänsten” (A5, bibliotekarier) och användningen av ordet ”talböcker” (A5, bibliotekarier) som synonym för tjänsten. Dessutom beskriver en bibliotekschef tillgången till Legimus som en *rättighet*:

Det är viktigast att vi skyddar den här gruppen studenter som verkligen behöver stöd, så att de får *det de har rätt till* (A10, bibliotekschef, min emfas).

I exemplet ovan beskrivs nämligen Legimus som ”det [studenterna] har rätt till”. Bibliotekarier refererar därutöver till systemet för tillgång till Legimus som ”förtroendebaserade system” (A5, bibliotekarier), vilket kan tolkas som en implicit nertoning av förlagens antagande om behovet av begränsningar och av medicinska bedömningar.

4.1.2 Framställningar av Legimusanvändare

I framställningar av Legimusanvändare framkommer en liknande fördelning mellan de teman som förlag respektive MTM och bibliotekarier knyter an till som i beskrivningar av Legimus. Under analysen har jag därutöver identifierat fem olika identiteter som Legimusanvändarna tillskrivs och som presenteras nedan. Generellt framställs Legimusanvändare som aktiva, det vill säga som aktörer i en materiell handling, i mindre utsträckning än de framställs som passiva. De beskrivs som aktiva i större utsträckning i artiklar författade av bibliotekarier, och i mindre utsträckning i artiklar från företrädare för MTM.

Användarna som passiva mottagare

Bland alla deltagare i debatten framställs Legimusanvändarna frekvent som mottagare i processer där något görs *för* eller *till* dem, eller som subjekt i en materiell handling där de *får* eller *ges* tillgång till Legimus. Trots att användare i de två sista exemplen nedan rent grammatiskt är subjekten, tillskrivs de ingen intentionalitet och kan därmed tolkas som passiva mottagare.

[...] vi fortsatt kommer att behöva anpassa litteratur *för de målgrupper* som behöver mer tillgänglighet (A3, MTM, min emfas).

MTM ger ut förlagens böcker kostnadsfritt *till ett snabbt växande antal studenter* (A4, förlag, min emfas).

[...] lägger vi [...] mycket tid på att säkerställa att rätt studenter *ges tillgång* till Legimus (A5, bibliotekarier, min emfas).

Det är viktigt att det bara är personer som har rätt till Legimus som *får konton i Legimus* (A8, MTM, min emfas).

I exemplen ovan förminskas användarnas roll genom formuleringen av tillgång som något som nås utan självständigt agerande och är resultatet av någon annans beslut.

Den olovliga användaren

Framträdande i artiklarna författade av förlagen är den som jag benämner *den olovliga användaren*. Det handlar nämligen om personer som har tillgång till Legimus trots att de, enligt förlagen, ”inte har rätt till den” (A6, förlag):

Eftersom sociala medier är fyllda av personer som tipsar andra om hur lätt det är att fuska vet vi att Legimus utnyttjas av personer som saknar behov[...] Den med en inloggning kan också ladda ned titlar till en obegränsad mängd enheter och därefter sprida materialet (A1, förlag).

Formuleringen ”den med en inloggning” ovan kan tolkas som medvetet dubbelbottnad, eftersom den inte förtydligar huruvida den handlar om en berättigad användare eller inte. Två av processerna i exemplet formuleras som en handling (där ”personer [...] tipsar andra” och ”Den med en inloggning kan [...] sprida materialet”) med en agent som därmed tillskrivs medvetet ansvar för otillbörlig spridning av läsmaterial.

I artiklar från förlag är det nästan uteslutande den olovliga användaren som framställs som aktiv i en avsiktlig handling. I flera sådana handlingar beskrivs användaren som aktiv i konstruktionen av sig själv som legitim användare för att få tillgång till Legimus:

fri tillgång till [...] kurslitteratur ges till alla som uppger sig ha ett sådant behov (A6, förlag).

Studenter som har fallenhet för att tala för sig bereds inträde till systemet (A4, förlag).

Trots att processen i det andra exemplet formuleras grammatiskt som ett tillstånd (”har fallenhet”), och därmed som passiv, är intentionaliteten semantiskt implicit, liksom den aktiva handlingen att ”tala för sig”. Det kan dessutom märkas att i exemplen förekommer två tillfällen av verbala handlingar (”uppger sig ha” och ”tala för sig”) där användare ges en röst genom vilken de försöker manipulera systemet. I följande exempel synliggörs kontrasten mellan den ovannämnda passiva legitima mottagaren, som är subjekt i en handling utan intentionalitet, och den olovliga användaren, som tillskrivs agentivitet i missbruk:

Ett sådant förfarande hade garanterat att studenter med läsnedsättning *får tillgång* till Legimus samtidigt som det hade minimerat risken för att studenter utan läsnedsättning *åker snålskjuts* (A1, förlag, min emfas).

Den olovliga användaren kan kopplas till temat om missbruk samt till ett tema kring *ökningen i antalet användare*, som ständigt uppmärksammas av förlagen i debatten:

Det är många fler studenter än de med faktiska läs- eller synnedsättningar som har tillgång till materialet (A3, förlag).

MTM ger ut förlagens böcker kostnadsfritt till ett snabbt växande antal studenter (A4, förlag).

I det första exemplet ovan förekommer också ett ifrågasättande av ”faktiska läs- eller synnedsättningar” bland Legimusanvändare. Det som sägs implicit är att antalet användare ökar i samband med ökat missbruk, och inte med ökat behov. Det uttrycks nämligen en önskan om medicinsk kontroll och begränsning som även återfinns i formuleringar som ”studenter med dokumenterad läsnedsättning” (A1, förlag) och ”studenter med konstaterad funktionsnedsättning” (A4, förlag). Förlagens framställningar kan ses som ett uttryck för det medicinska temat som nämndes ovan i relation till Legimus.

Ett annat tema som nämndes i framställningar av Legimus och förekommer i det andra exemplet ovan är temat om gratis litteratur, som även uttrycks mer retoriskt:

den explosiva utvecklingen av gratisanvändare via statliga Legimus (A12, förlag).

Termen ”gratisanvändare” är negativt laddad och tyder på antagandet att personer utnyttjar tjänsten utan att själva bidra, vilket liknar kritiken av välfärdstagare som en börda som uppmärksammas inom critical disability studies (Goodley 2014, s. 9–10).

Identiteten som olovlig användare osynliggörs helt i artiklar från MTM och bibliotekarier. Detta görs genom både passivisering och nominalisering av processer som involverar missbruk, som därmed genomgår en transformation från handlingar med en ansvarig agent till händelser utan uttryckt agent. Följande exempel illustrerar det tydligt:

Tyvärr förekommer det visst missbruk av Legimus (A2, MTM).

De åtgärder som krävs för att komma till rätta med det missbruk som finns [...] (A5, bibliotekarier).

Olaglig spridning av litteratur tycks vara vanligt och det finns säkert även när det gäller Legimus (A10, bibliotekschef).

Trots erkännandet av missbruket försvaras användare genom språkval som avpersonifierar ansvaret för problemet. Detta kan tolkas som en vilja att undvika

stigmatiseringen av användarna och samtidigt att behålla legitimiteten för det egna arbetet med förmedling och tillhandahållandet av Legimus.

Det bör påpekas att passiviseringen och nominaliseringen av missbruk återfinns även hos förlag, samt att förlagen i större utsträckning riktar sin kritik mot systemet än mot användarna. Det är dock endast hos förlag som det förekommer beskrivningar av användare som aktivt ansvariga för medvetet missbruk. På det sättet ifrågasätts inte bara användarnas behov, utan också deras karaktär och moral. Detta förstärks genom modalitet i processerna om missbruk. Förlag uttrycker sig med hög visshet kring missbruket, vilket märks i både val av tempus (presens) och i formuleringar såsom ”vet vi att Legimus utnyttjas” (A1, förlag). Dessa språkval återfinns också i flera av exemplen ovan. MTM och bibliotekarier använder sig i stället av formuleringar som pekar på en lägre visshet kring missbruket, vilket ses i tillägget av osäkerhetsmarkören ”visst missbruk” (A2, MTM, min emfas) och i den nyanserade formuleringen ”tycks vara vanligt” (A10, bibliotekschef).

Användare som rättighetsinnehavare

Framställningen av Legimusanvändare som rättighetsinnehavare är frekvent hos MTM, ofta i förbindelse till temat om *tillgänglighet*. Legimusanvändare beskrivs till exempel som ”studerande som har rätt till tillgänglighetsanpassad litteratur” (A8, MTM). Liknande beskrivningar uttrycks frekvent genom processer av typen tillstånd, som alltså beskriver vissa egenskaper:

Bland dessa finns många studenter som *har rätt* till den kurslitteratur MTM producerar (A2, MTM, min emfas).

Tillståndsprocesser som beskriver tillgång till information som en rättighet förekommer även hos bibliotekarier:

Vi vill också poängtera att studenter (och ickestudenter) med läsnedsättning *har samma rätt* till bildning som studenter utan läsnedsättning (A5, bibliotekarier, min emfas).

Formuleringen av processen som ett tillstånd kan tolkas här som en form av hög modalitet, där att inneha rätt till Legimus uttrycks i säkra termer som en egenskap som inte ska ifrågasättas.

Till skillnad från förlagens argument för medicinsk kontroll av tillgången visar bibliotekarier en expansiv förståelse för vem som får vara användare, till exempel genom formuleringen ”studenter (och ickestudenter) med läsnedsättning” (A5, bibliotekarier). Hos MTM och bibliotekarier framträder dessutom ett fokus på användare som ”individer som på olika sätt möter läshinder” (A2, MTM), vilket

tematiskt kan förknippas till den sociala förklaringsmodellen där *hinder uppstår i ett otillgängligt samhälle*, inte inom individen (Goodley 2014, s. 7). Bibliotekarier beskriver sitt arbete som förmedling av Legimus till ”studenter som av olika anledningar aldrig gjort utredningar, men som haft en problematik i många år” (A5, bibliotekarier), vilket motsätter förlagens krav på en formell diagnos och fokuserar på användarnas subjektiva erfarenheter.

I övrigt uttrycker bibliotekarier och MTM sig i positiva termer om Legimusanvändare. Båda aktörer uttrycker en närhet till Legimusanvändare genom adjektivet ”våra”, såsom i ”våra målgrupper” (A2, MTM) och ”våra studenter” (A5, bibliotekarier). Bibliotekarier betonar dessutom yrkesgruppens vilja att hjälpa studenter som använder Legimus, till exempel genom formuleringar av handlingar där de själva är aktörer och Legimusanvändare är mål för processen:

Dagens förtroendebaserade system ger oss möjlighet att *hjälpa studenterna* direkt (A5, bibliotekarier, min emfas).

Det är viktigast att *vi skyddar den här gruppen studenter* som verkligen behöver stöd (A10, bibliotekschef, min emfas).

Ur ett semantiskt perspektiv bidrar verben ”hjälpa” och ”skydda” till att positionera bibliotekarier i en stödjande relation till användarna, vilket dock nödvändigtvis även innebär ett förhållande där den som hjälper har makt över den som får hjälp.

Användare som användare av tjänsten

I debatten beskrivs användare som just användare av tjänsten, både i praktisk användning av Legimus och under ansökningsprocessen. I det empiriska materialet beskriver MTM Legimusanvändare som aktiva aktörer endast i relation till ansökningsprocessen. I följande exempel är de aktörer i en handling där grammatiskt sett är bibliotekarie målet:

Genom den nya processen *möter studenten* precis som tidigare en bibliotekarie vid sitt lärosätesbibliotek (A13, MTM, min emfas).

Även i artiklar författade av bibliotekarier förekommer det beskrivningar av ansökningsprocessen som en handling där studenter agerar självständigt:

Medan många studenter kommer till oss med en diagnos, har andra av olika anledningar aldrig gjort en utredning, men beskriver livslånga problem (A7, bibliotekarier).

Alla processer i det ovanstående exemplet är materiella handlingar där presumtiva användare är aktiva aktörer i inledningen och genomförandet av ansökningsprocessen. Det ska även uppmärksammas att i artikel A7 tillskrivs

Legimusanvändare agentivitet i verbala handlingar, där studenter ”beskriver livslånga problem” och ”vittnar” om sin erfarenhet med tjänsten (nedan i *Användare som läsare*). Med andra ord ges de en röst genom vilken de kan berätta den egna upplevelsen kring läsning.

Bibliotekarier beskriver användare som aktiva även i den praktiska användningen av Legimus:

[...] studenterna strömmar via Legimus-appen eller EasyReader (A10, bibliotekschef).

[...] samtliga behöriga användare kan använda all tillgänglig litteratur (A7, bibliotekarier).

I de förekommande exemplen är inte användarna någon som endast får tillgång till Legimus, utan de är aktiva i att ta del av information genom tjänsten.

Användare som läsare

Bland de identiteter som jag har identifierat i mediedebatten förekommer identiteten av användare som läsare i minst utsträckning. MTM är den enda aktören som uttryckligt benämner Legimusanvändarna som ”läsarna” (A2, MTM) och ”läsargrupper” (A3, MTM). Bibliotekarier beskriver i stället användare som aktiva aktörer i processer kopplade till läsning, även i relation till skönlitteratur:

Många av våra studenter vittnar vidare om att de genom möjligheten till talböcker plötsligt kan ta del av även skönlitteratur på ett sätt som tidigare varit stängd (A7, bibliotekarier).

Formuleringen ”kan ta del av” är nämligen ett uttryck för både intentionen att läsa och agerandet kring det.

Hos förlagen nämns läsning endast i grammatiskt negativa processer. I följande exempel är användare agent för en mental handling som förstärker intentionalitet kring olovlig användning samt kring icke-läsande.

[...] vissa studenter kan, men inte vill, läsa tryckt text i en bok som de köpt (A4, förlag).

Det bör påpekas att det inte är läsningen i sig, utan läsningen av ”en bok som de köpt”, det vill säga en bok som inte är gratis, som förlagen antagligen vill lyfta fram här. Ändamålet här är troligen inte att neka läsandet – även om detta blir resultatet – utan att återigen knyta an till missbruk i relation till försäljning av kurslitteratur.

4.2 Den diskursiva praktiken

I detta avsnitt presenteras vilka diskurser som kan identifieras i debatten och hur dessa diskurser förhåller sig till varandra, och på det sättet besvaras den andra forskningsfrågan. Först introduceras de diskurser jag har identifierat, för att sedan beskriva hur dessa diskurser försöker tillskriva betydelse till flytande signifikanter. Därefter presenteras de olika diskurserna och interdiskursivitet behandlas som ett verktyg för att synliggöra den hegemoniska kampen mellan olika diskurser.

4.2.1 Teman och diskurser

Under textanalysen identifierade jag 16 teman som de olika aktörerna i debatten knyter an till och som presenterades i föregående avsnitt. Dessa teman har jag grupperat i fyra övergripande kategorier, som även utgör grunden för de diskurser jag identifierar i debatten. Som nämnt i teorikapitlet bör det påpekas att avgränsningen för temana och diskurserna inte är entydig och beror i stället på de aspekter som jag valde att uppmärksamma genom mitt fokus på Legimusanvändare.

Tabell 1. Kategorisering av de identifierade temana

Kategori 1	Kategori 2	Kategori 3	Kategori 4
Missbruk	Hot	Bibliotek	Läsning
Fusk	Statlig	Rättighet	Litteratur
Kontroll	Gratis	Samhällsviktig	
Medicinsk	Välfärd	Hinder i samhället	
Ökat antal användare		Tillgänglighet	

Utifrån kategorierna som framgår i tabell 1 har jag identifierat fyra diskurser som framkommer i mediedebatten. Dessa diskurser har jag valt att benämna *medicinsk kontroll- och missbruksdiskursen*, *marknadsdiskursen*, *rättighets- och tillgänglighetsdiskursen* respektive *läsningsdiskursen*. Genom analysen av flytande signifikanter ämnar jag ytterligare belägga dessa avgränsningar.

4.2.2 Flytande signifikanter: behov, tillgång och tillgänglighet

De flytande signifikanterna *behov*, *tillgång* och *tillgänglighet* utgör i min mening en arena för en hegemonisk kamp mellan olika diskurser i debatten, där olika aktörer försöker tillskriva en viss betydelse till dessa begrepp (Winther Jørgensen & Phillips 2002, s. 28). I följande analys illustreras hur de ovannämnda diskurserna förhåller sig till varandra i relation till de flytande signifikanterna.

Behov

Förlagen kopplar begreppet ”behov” till både marknadsdiskursen och medicinsk kontroll- och missbruksdiskursen. Hos förlagen förstås behov som något som främst ska ”tillgodoses av den kommersiella marknaden” (A1, förlag), samt som ska kunna styrkas genom ett medicinskt intyg. Avsaknaden av intyg eller ”medicinskt okvalificerade behovsbedömningar” (A6, förlag) leder till ifrågasättandet av behovet. Enligt förlagen ska behov vara ”medicinskt konstaterat” (A6, förlag) och ”verifierade” (A11, förlag), medan ”ett upplevt behov” (A8, förlag) inte ska ge tillgång till Legimus.

Hos bibliotekarier och MTM kopplas denna flytande signifikant tydligast till rättighets- och tillgänglighetsdiskursen, till exempel genom formuleringar som ”behov av tillgänglighet” (A2, MTM) och ”behov av tillgänglig litteratur” (A5, bibliotekarier). I motsats till förlagens tveksamma attityder till behov, uttrycker bibliotekarier en acceptans för behov som subjektivt upplevd erfarenhet:

Jag känner mig trygg i att vi gör ett noggrant arbete för att utifrån MTM:s kriterier försöka bedöma studentens beskrivning av behovet (A10, bibliotekschef).

Utifrån förekommande exempel märks det dock även ett visst inflytande av den medicinska förklaringsmodellen i antagandet att behovet ska bedömas enligt förutbestämda kriterier. Ett liknande exempel förekommer också hos MTM i samband med införandet av den nya ansökningsprocessen till Legimus (se *Bakgrund*), som beskrivs enligt följande:

Det som är nytt är att samtalet om studentens behov utgår från ett standardiserat formulär i MTM:s biblioteksportal (A13, MTM).

Termen ”standardiserat formulär”, som tyder på att behovet ska kunna mätas, tolkar jag som närmare den medicinska modellen än tidigare formuleringar (se *Framställningar av Legimusanvändare*), där processen beskrevs som ett informellt möte mellan studenten och bibliotekarien. I mindre utsträckning förekommer således även hos bibliotekarier och MTM en förståelse av behov kopplad till den medicinska kontroll- och missbruksdiskursen.

Tillgång

Hos förlagen tillskrivs den flytande signifikanten ”tillgång” en betydelse som utgår från den medicinska kontroll- och missbruksdiskursen. Tillgång framställs som något som ska kontrolleras och begränsas, både när det gäller antalet användare, mängd på materialet som tillhandahålls och tidsramen för tillhandahållandet.

Ett beslut om tillgång till Legimus innebär tillgång till samtliga titlar i databasen och under en tekniskt obegränsad tid (A1, förlag).

Som framkommer av textanalysen hävdar förlagen att tillgången i nuläget ges på ett otillbörligt sätt på grund av bristande kontroller i systemet samt aktiva försök till missbruk hos användare. Tillgången ska enligt förlagen ges under villkor av att användaren har en medicinsk diagnos och ska därmed utgöra ett undantag i systemet.

Även MTM och bibliotekarier kopplar delvis tillgång till den medicinsk kontroll- och missbruksdiskursen, där de förstnämnda genomför ”en översyn av rutinerna för hur berättigade användare får tillgång till Legimus” (A2, MTM) och de andra arbetar för att ”säkerställa att rätt studenter ges tillgång” (A5, bibliotekarier). Återigen kan rutinerna och säkerställningen tolkas som ett uttryck för mätbara kriterier för att identifiera ”rätt studenter”, vilket utgår från den medicinska förklaringsmodellen. Vissa av bibliotekariernas och MTM:s utsagor visar dock också uttryckligt motsats till vissa former av kontroll såsom krav på intyg, tekniska lösningar för att motverka eventuellt missbruk, samt begränsningar av det tillgängliga material som Legimusanvändare får läsa:

Däremot ser vi stora fördelar med att intyg inte krävs för tillgång till Legimus (A5, bibliotekarier).

I våra målgrupper finns personer där ökad teknisk säkerhet skulle kunna äventyra deras tillgång till litteraturen (A3, MTM).

Tänkbara konsekvenser [...] kan vara att studenter inte får tillgång till valbar kurslitteratur och att personer som inte är studenter (men har en läsnedsättning) inte kan läsa viss facklitteratur (A7, bibliotekarier).

I övrigt utgår bibliotekarierna och MTM från att tillgången är något som användare får eller ges (se *Framställningar av Legimusanvändare*) som en rättighet. Centralt för dessa aktörer är återigen rättighets- och tillgänglighetsdiskursen.

Tillgänglighet

Förlagen uttrycker sig kring tillgänglighet främst inom en marknadsskugga, där tillgänglighetsanpassningar ses som något som förlagen ”redan investerat i” (A4, förlag) och som genomförs ”till stora kostnader” (A3, förlag). Inom marknadsskuggan kräver också förlagen att MTM avstår från att anpassa titlar som redan producerats i tillgängligt format. Detta krav kan förstås som ett uttryck för den nyliberala tanken att staten inte ska ingripa i marknaden. MTM knyter an till samma diskurs för att betona hur tillgänglighetsdirektivet kommer att innebära större ansvar för marknaden, som personifieras för att indirekt peka på förlagen:

Marknaden kommer att ta större ansvar för tillgänglighet genom universell utformning (A2, MTM).

Även bibliotekarierna föreslår en kompromiss inom marknadsdiskursen i form av överenskommelser där licenser för förlagsproducerade tillgängliga e-böcker ges till lärosätesbibliotek. För bibliotekarier och MTM är tillgänglighet något som studenter har rätt till, och något som de två aktörerna aktivt arbetar för att främja och förmedla. Å andra sidan ämnar förlagen garantera ”tillgänglighet för dem som verkligen behöver det” (A11, förlag), återigen med antagandet att det är endast några få som har behov av och rätt till tillgänglighet. MTM betonar, som presenterades i textanalysen, hur tillgänglighet kan sättas i motsats till hinder som försvårar läsning för Legimusanvändare, och kopplas därmed till den sociala förklaringsmodellen. Återigen kan det därmed konstateras att MTM och bibliotekarier främst utgår från en rättighets- och tillgänglighetsdiskurs. Härefter kommer de diskurserna som synliggjordes genom textanalysen och analysen av flytande signifikanter att sammanfattas.

4.2.3 Medicinsk kontroll- och missbruksdiskursen

Den diskursen som jag benämner medicinsk kontroll- och missbruksdiskurs kopplas till temana kring missbruk och fusk, medicinsk kontroll och begränsning av systemet, samt det ökande antalet Legimusanvändare. Diskursen drivs av förlagen som ett centralt argument i debatten, där missbruk av Legimus i kombination med brist på medicinsk kontroll framställs som en betydande faktor till den vikande försäljningen av kurslitteratur. Inom denna diskurs beskrivs Legimus och den svenska talboksmodellen som ”ett havererande system” (A6, förlag) som bör begränsas genom kravet på diagnosintyg för tillgång till Legimus. Argumentet utgår från antagandet att behov av tillgänglig litteratur ska kunna mätas av medicinsk personal och styras genom dokumentation av en formell diagnos. Trots att den mest omfattande kritiken riktas mot systemet och mot MTM som ansvarig myndighet, framställs även användare i viss utsträckning som ett problem genom sitt aktiva deltagande i processer av missbruk och fusk.

Ökningen av antalet Legimusanvändare används av förlagen för att belägga att missbruk förekommer, där andra möjliga förklaringar såsom framgång med breddad rekrytering inte beaktas. Hos bibliotekarier och MTM finns ett visst motstånd till negativa antaganden om det ökade antalet användare, vilket i stället betraktas som ett steg mot ökad inkludering i högre utbildning. Både MTM och bibliotekarier erkänner missbruk av Legimus som ett problem, dock förknippar de inte användarna med problemet. Båda aktörerna ställer sig dessutom i opposition

till diskursen när det gäller förslag på begränsningar som skulle kunna hindra tillgång till information för användare. Vissa aspekter av diskursen, till exempel användningen av kriterier för att mäta och bedöma behovet av tjänsten, berörs både hos MTM och bibliotekarier. MTM medger dessutom behov av ökad kontroll för att förhindra missbruket.

4.2.4 Marknadsdiskursen

Även marknadsdiskursen drivs i debatten av förlagen. Ett tema i diskursen är framställningen av Legimus som ett hot mot kurslitteraturens marknad, vilket uttrycks i bildliga och retoriska termer. Återkommande referenser hos förlagen till teman som gäller Legimus som en statlig, gratis välfärdstjänst kan inom en nyliberal kontext tolkas som en implicit kritik av att tjänsten bryter mot marknadslogiken. Inom en marknadsdiskurs kan statligt stöd tolkas i negativa termer och som ett undantag som endast ska beviljas under begränsade, kontrollerbara villkor. Detta är också det implicita antagandet som kan identifieras bakom förlagens argument i debatten. Hos förlag och MTM tillskrivs den abstrakta ”marknaden” ansvar för produktion av tillgänglig litteratur i någorlunda skilda termer. Medan förlag argumenterar för att marknaden, och inte staten, ska tillgodose behoven i samhället, uttrycker MTM en önskan att marknaden – i form av förlagen – inom en snar framtid ska ta mer ansvar för tillgänglighetsanpassningen av litteratur. Bibliotekarier har en delad inställning till marknadsdiskursen. De uttrycker nämligen önskemål om ett samarbete mellan marknaden och (statliga) lärosätesbiblioteken för tillhandahållandet av tillgängliga e-böcker till högskolestudenter.

4.2.5 Rättighets- och tillgänglighetsdiskursen

Rättighets- och tillgänglighetsdiskursen kan kopplas till temana tillgänglighet, Legimus som bibliotek, Legimus som rättighet och Legimus som samhällsviktig tjänst, samt till uppkomsten av behov på grund av hinder i ett otillgängligt samhälle. Diskursen är framträdande hos bibliotekarier och MTM, medan den hos förlag används i kombination med andra diskurser, vilket beskrivs i avsnittet om interdiskursivitet. Bibliotek som tema menar jag hör till rättighets- och tillgänglighetsdiskursen eftersom det kan tolkas som implicit kopplat till skrivningar om likvärdig tillgång i bibliotekslagen (SFS 2013:801). Teman förekommer i explicita termer hos bibliotekarier och mer implicit hos MTM. Bibliotekarier och MTM är även eniga i formuleringen av rättighet som tillstånd, det vill säga som en egenskap som Legimusanvändare har och som inte bör ifrågasättas. Dessutom utgår bibliotekarier och MTM för det mesta från antagandet

att behovet av Legimus uppstår på grund av otillgängligt läsmaterial, inte från ett problem hos individen. Båda aktörer fokuserar på läsarnas upplevda erfarenhet av svårigheter med tryckt text, snarare än på objektiva mätbara symptom.

4.2.6 Läsningssdiskursen

Läsningssdiskursen kan identifieras endast i ett fåtal exempel hos bibliotekarier och MTM, vilka beskrivs i textanalysen. Jag valde att inkludera denna diskurs för att synliggöra tystnaden kring ett tema som skulle kunna vara centralt i en debatt om ett system för tillhandahållandet av tillgängligt läsmaterial, där alla deltagare på olika sätt är verksamma med produktion och förmedling av litteratur. I denna debatt åsidosätts diskussioner om läspraktiker till förmån för ett fokus på ekonomiska aspekter. Att MTM explicit benämner Legimusanvändare som läsare tolkar jag som ett medvetet ställningstagande med ändamålet att normalisera föreställningen av tillgänglig läsning som ett legitimt och vanligt sätt att läsa. Ur ett diskursanalytiskt perspektiv kan detta ställningstagande bli ett första steg till förändring, där en tystnad fylls med nya sätt att uttala sig inom en viss diskursordning (Svensson 2019, s. 170).

4.2.7 Interdiskursivitet i mediedebatten

I detta avsnitt presenteras två tillfällen av interdiskursivitet, det vill säga förekomst av olika diskurser i en text (Winther Jørgensen & Phillips 2002, s. 73), som jag anser vara särskilt relevanta för att synliggöra en hegemonisk kamp mellan olika diskurser. Det första exemplet är tillfällen där förlagen knyter an till rättighets- och tillgänglighetsdiskursen samtidigt som diskursen ifrågasätts. Det andra exemplet är användningen av aspekter från medicinsk kontroll- och missbruksdiskursen hos MTM och bibliotekarier.

Under flera tillfällen kombinerar förlagen rättighets- och tillgänglighetsdiskursen, där de betonar Legimus samhällsvikt, med medicinsk kontroll- och missbruksdiskursen där kravet på begränsad tillgång till Legimus uttrycks. Flera exempel på detta presenterades i samband med analysen av framställningar av Legimus. Jag hävdar att interdiskursivitet här används som ett strategiskt val som synliggör den hegemoniska kampen mellan olika diskurser i debatten. Samtidigt som begrepp såsom ”samhällsviktig” lånas från rättighets- och tillgänglighetsdiskursen oskadliggörs diskursen genom korsningen med medicinsk kontroll- och missbruksdiskursen. Därmed anpassar förlagen sig till ett nyliberalt ”discursive climate of tolerance” (McRuer 2006, s. 18), inom vilket ett inkluderande förhållningssätt till mångfald förväntas, samtidigt som själva

uttrycken om tolerans utgör en form av maktutövning som försvarar deras dominanta ställning i debatten (McRuer 2006, s. 16–18; Mery Karlsson & Rydström 2023, s. 402).

Under analysen av flytande signifikanter framkom att även MTM och bibliotekarier i viss utsträckning knyter an till medicinsk kontroll- och missbruksdiskursen. Till exempel, trots tydliga språkval i enlighet med den sociala modellen, kan det hos MTM märkas en viss diskursiv glidning mot den medicinska förklaringsmodellen som beskrevs i avsnittet om den flytande signifikanten ”behov”. Det bör påpekas att glidningen i de diskursiva praktikerna även konkretiseras genom införandet av förändringar i ansökningsprocessen, vilket tyder på att den hegemoniska kampen mellan diskurser i debatten har haft konkreta sociala konsekvenser, i enlighet med Faircloughs (1992) teori.

En annan interdiskursiv aspekt som framkommer genom analysen av flytande signifikanter är att motsatsen till den medicinska kontroll- och missbruksdiskursen kombineras hos bibliotekarier och MTM med ett implicit erkännande av aspekter av samma diskurs, i synnerhet de aspekter som är kopplade till medicinsk kontroll. Detta hävdar jag kan förklaras genom diskursordningen inom vilken debatten äger rum, det vill säga diskurser som omger den högre utbildningens domän. Inom svensk högre utbildning ges tillgång till Legimus som en särlösning för personer med normbrytande funktionalitet. Tillgången ska styras genom en ansökningsprocess som ska utgå från mätbara kriterier för att motivera undantaget i upphovsrätten (se *Bakgrund*). Detta innebär att den medicinska förklaringsmodellen är dominant inom diskursordningen. Denna dominans betyder i sin tur att den medicinska kontroll- och missbruksdiskursen intar en hegemonisk ställning som även aktörer som uttrycker närhet till den sociala modellen behöver förhålla sig till. Innebörden av detta på samhällelig nivå undersöks i nästa avsnitt genom critical disability studies som lins.

4.3 Den sociala praktiken

I detta avsnitt kontextualiseras diskurserna i ett socialt sammanhang med critical disability studies som lins för att synliggöra normer om funktionsförmåga som kommer till uttryck i debatten, och därmed besvara min tredje forskningsfråga. Diskurserna relateras till normen om den produktiva medborgaren och konsumenten, den välvilliga professionella respektive den normföljande läsaren.

Med en sociokonstruktionistisk utgångspunkt ska det påpekas att de normföljande identiteter som beskrivs nedan inte är synliga i debatten, utan kan ses som diskursivt förutsatta. Att dessa identiteter inte syns är ett tydligt tecken på normen om tvingande funktionsfullkomlighet (McRuer 2006): normföljande identiteter är osynliga och det finns inget behov av att tala om dem, eftersom de förstås som en icke-identitet. Jag vill därmed göra dessa identiteter synliga för att påvisa hur Legimusanvändare aktivt konstrueras som avvikande, vilket också är centralt inom CDS (Goodley 2014, s. 11–12).

4.3.1 Den produktiva medborgaren och konsumenten som norm

Inom en nyliberal kontext uttrycks en norm där medborgare förväntas vara produktiva, självständiga och aktiva konsument. I kontexten för högre utbildning uttrycks normen genom en ideal student som köper och läser tryckt kurslitteratur, utan att begära några anpassningar och därmed belasta lärosätenas resurser. Denna ideala student kan ses i debatten som den implicita lösningen som skulle rädda kurslitteraturens marknad. Normen upprätthålls av marknadsskursen i kombination med medicinsk kontroll- och missbruksdiskursen, som kan identifieras som de hegemoniska diskurserna i debatten. Denna hegemoni påvisades under analysen av den diskursiva praktiken, vilken användes för att synliggöra hur alla aktörer i debatten i någon utsträckning anknyter till dessa diskurser.

Inom marknadsskursen tas det för givet att den statliga tillgänglighetstjänsten Legimus ska anpassa sig till marknadslogiken. Det argumenteras således för att statens agerande bör begränsas för att undvika konkurrens med marknaden. Följaktligen ska varje fall av användning av Legimus prövas och vara ett välmotiverat undantag i upphovsrätten. Även moralen och karaktären hos välfärdstagare ifrågasätts i ett nyliberalt sammanhang – det är nämligen ett accepterat sätt att uttala sig inom en marknadsskurs. I debatten märks detta ifrågasättande genom att Legimusanvändare ständigt misstänkliggörs som fuskare och snålskjutsåkare vars behov ifrågasätts. Detta stämmer överens med den stigmatiserande synen på välfärden som uppmärksammas inom critical disability studies (Goodley 2014, s. 10). När den ideala medborgaren är produktiv, självständig och en konsument (Goodley 2014, s. 27–29), konstrueras Legimus ”gratisanvändare” och deras behov av anpassningar som avvikande och som ett hot mot marknaden, och därmed som en börda.

Den medicinska kontroll- och missbruksdiskursen bidrar till att ”skydda” marknaden genom att kräva standardiserade och mätbara kriterier för bedömning

av huruvida en student ska ha tillgång till Legimus. Med medicinsk kontroll som utgångspunkt stärks även argumentet om att Legimusanvändare förväntas vara en liten grupp, ett undantag från normen som ska kunna förtjäna tillgång genom en diagnos (Goodley 2014, s. 4–5). I ett system grundat i en social förklaringsmodell hade användarna haft tolkningsföreträde genom beskrivningen av deras erfarenheter och av de hinder de upplever i läsningen av tryckta texter. När utgångspunkten är den medicinska förklaringsmodellen är det i stället läkaren som, genom beviljandet av en diagnos, får tolkningsföreträde över vem som kan få anpassningar. Även förlagens argument om att för många studenter får tillgång till Legimus, med ett stort fokus på det ökande antalet användare, bidrar ytterligare till konstruktionen av personer med normbrytande läsförmåga som avvikande. Trots att lärosätena vidtar aktiva åtgärder för att inkludera dem i högre utbildning genom breddad rekrytering, beskrivs deras närvaro uttryckligen som ett hot mot marknaden.

4.3.2 Den välvilliga professionella som norm

Den norm som jag benämner normen om den välvilliga professionella uppstår från den frekvent förekommande rättighets- och tillgänglighetsdiskursen, som dock aldrig lyckas inta en hegemonisk ställning. Jag menar att det nuvarande systemet, där även lagstadgade rättigheter såsom tillgänglighet ska mätas, gör rättighets- och tillgänglighetsdiskursen till en oundviklig ”förlorare” i den hegemoniska kampen mellan diskurser. Trots att bibliotekarier ifrågasätter förslag på ytterligare begränsningar av den svenska talboksmodellen, begränsar den diskursordningen de befinner sig i deras sätt att uttala sig. Inom diskursordningen är nämligen ett ifrågasättande av hela systemet med individuella anpassningar otänkbart eller åtminstone svårt att få fram i en offentlig mediedebatt.

Systemet som gäller inom svensk högre utbildning kräver att bibliotekarier intar rollen som grindvakter för tillgång till Legimus. Oavsett sina egna åsikter måste de därmed anpassa sig till riktlinjer som utgår från en medicinsk modell där normbrytande funktionalitet blir ett individuellt problem att lösa. Deras välmenande uttryck om en vilja att hjälpa eller skydda användare blir därmed oundvikligen en form av maktutövning som kan tolkas genom linsen av ”discursive climate of tolerance” (McRuer 2006, s. 18). Samtidigt som de uttrycker stöd för användarna och har deras bästa i åtanke, tvingas de att vidmakthålla systemets procedur för att särskilja vem som beviljas tillgång till Legimus. Användarna måste därmed kunna anstränga sig och anpassa sig till systemets regler för att få den hjälp som lovas (i enlighet med McRuer 2006, s. 16–18). Dessutom, som påvisades i textanalysen,

bidrar formuleringar om viljan att skydda och hjälpa Legimusanvändarna till osynliggörande av deras agerande. I ett system där bibliotekarierna tvingas framträda som välvilliga professionella konstrueras således Legimusanvändare som passiva mottagare av välgörenhet.

4.3.3 Den normföljande läsaren som norm

Övergripande för hela debatten och diskursordningen är normen om den normföljande läsaren. Denna norm är en förutsättning för att debatten ens skulle äga rum: utan ett enda sätt att läsa som anses vara ”normalt” hade individer som läser på andra sätt inte kunnat framställas som ett undantag. Antagandet om att läsningen görs med ögonen är, som nämndes i början av uppsatsen, ett tydligt uttryck för normen om tvingande funktionsfullkomlighet (McRuer 2006). Att läsa tryckt text i fysiska böcker med ögonen är en osynlig självklarhet i samhället och förstås implicit som det ”rätta” sättet att läsa. Det skulle kunna hävdas att detta, för de flesta, helt enkelt är vad som menas med ”att läsa”. Identiteten hos den normföljande läsaren osynliggörs helt genom tvingande funktionsfullkomlighet. Det fokus som läggs på missbruk i debatten förutsätter denna normföljande läsare som däremot aldrig syns. Hen har ingen identitet alls utan utgör bara ”normaliteten”. Ju mer den normföljande läsaren tas för givna, desto mer tvingas normbrytande läsare att synas. Deras behov måste synliggöras för mätning och bedömning innan de kan beviljas tillgång till information.

Som konsekvens av denna norm är även tanken att vissa oundvikligen kommer att ha svårigheter i tillgång – i detta fall tillgång till information – naturaliserad och förgivettagen (Titchkosky 2011, s. 6). Tillgången kan ges eller fås, som framkom från textanalysen, men är aldrig naturgiven för personer med normbrytande läsförmåga. För personer som läser tillgänglig litteratur är tillgången snarare något som ska förhandlas vid varje tillfälle och beviljas av aktörer som agerar grindvakter genom en komplicerad process. I enlighet med Titchkosky (2011, s. 9–10) förvandlas de byråkratiska system som är tänkta att främja inkluderingen till ytterligare hinder för tillgång för personer med normbrytande läsförmåga.

I denna kontext försvinner också läsningsdiskursen. Den deltar inte alls i den hegemoniska maktkampen mellan diskurser i debatten och den betraktas inte heller som relevant för diskussionen mellan de deltagande aktörerna. Läsaridentiteten hos Legimusanvändare utgör således en tystnad i debatten. Framställningen av Legimusanvändare som läsare hos företrädare för MTM kan i detta sammanhang förstås som ett försök att bryta en diskursiv tystnad och att legitimera denna

identitet. Genom användningen av ett alternativt sätt att tala om läsare av tillgänglig litteratur kan en diskursiv förändring inledas (Fairclough 1992, s. 96). I sin tur skulle förändringar i den diskursiva praktiken kunna leda till genomgripande förändringar av de samhällspraktiker som omger tillgänglig läsning.

5 Diskussion och slutsatser

Detta kapitel inleds med en diskussion där studiens resultat och analys kontextualiseras med hjälp av tidigare forskning. De tre forskningsfrågorna som har varit vägledande under uppsatsskrivandet behandlas i tur och ordning. Därefter följer ett kortfattat avsnitt med slutsatserna från denna studie samt förslag på vidare forskning inom ämnet.

5.1 Diskussion

Syftet med denna uppsats har varit att identifiera hur Legimus och Legimusanvändare diskursivt konstrueras i mediedebatten. Därigenom ville jag synliggöra vilka normer om funktionsförmåga som ligger bakom dessa konstruktioner. Studiens resultat och analys diskuteras i detta kapitel mot bakgrund av tidigare forskning. De tre forskningsfrågorna i uppsatsen besvaras i tur och ordning och svaren kontextualiseras med utgångspunkt i forskningsläget inom biblioteks- och informationsvetenskap och närliggande forskningsfält.

5.1.1 Diskursiva konstruktioner av Legimus och Legimusanvändare

Studiens första forskningsfråga rör de konstruktioner av Legimus och dess användare som förekommer i den offentliga debatten. Framställningar av Legimus skiljer sig åt mellan förlag å ena sidan, och bibliotekarier och MTM å andra sidan. Förlagen beskriver Legimus som ett samhällsviktigt men bristfälligt system som i nuläget missbrukas och som bör kontrolleras genom krav på ett medicinskt intyg. Fokus läggs på att systemet är statligt och att det används för gratis tillhandahållande av tillgänglig litteratur, vilket enligt förlagen utgör ett hot mot marknaden. Bibliotekarier och MTM framställer Legimus som en rättighet och ett bibliotek där läsare kan få tag på tillgänglig litteratur.

Framställningen av Legimus som ett hot mot kurslitteraturens marknad innebär antagandet att studenterna som får tillgång till exempelvis talböcker uteslutande tillgodogör sig information genom det formatet. Forskningen om tillgänglig läsning inom högre utbildning antyder dock att läspraktiker hos studenter med normbrytande läsförmåga oftast utgår från ett multimedialt inlärnings sätt (Beyene 2018, s. 133–134; Ochsner & Dinneen 2025, s. 331). Studenter vid Malmö universitet beskriver till exempel den egna preferensen för en kombination av talböcker och tryckta kursböcker som ömsesidigt kompletterande inlärningsverktyg

snarare än som alternativa val (Dahlgren m.fl. 2022, s. 6). Utifrån det nuvarande forskningsläget finns det nämligen lite stöd för påståendet om en direkt koppling mellan ökad användning av Legimus och minskad försäljning av kurslitteratur, vilket tas för givet hos förlagen.

En annan framträdande aspekt i debatten som kan problematiseras genom tidigare forskning är förslaget om införandet av ett obligatoriskt medicinskt intyg för tillgång till Legimus. Ansökningsprocessen till anpassningar är redan en stressig erfarenhet för studenter med normbrytande funktionalitet (se *Ansökningsprocessen som spänningsfält*). Flera studier betonar hur kravet på intyg för beviljandet av anpassningar innebär risken att ytterligare marginalisera studenter med normbrytande funktionalitet, samt att förstärka obalansen i maktförhållandet mellan institutioner och individer (Krebs 2019, opag.; Marom & Hardwick 2024, s. 520; Smith m.fl. 2021, s. 1369). Dessutom menar jag att maktfrågan även skulle få problematiska uttryck i interaktioner med vårdsystemet när läkare ges tolkningsföreträde över en individs möjlighet till högre utbildning. Att kräva ett intyg utgår dessutom från en binär förståelse för normbrytande funktionalitet, som dock oftast inte speglar verkligheten. Som Apeldoorn (2024, s. 3) och Melander (2020, s. 39) betonar, med critical disability studies som utgångspunkt, är gränsen mellan normföljande och normbrytande funktionalitet oftast suddig och varierande under en persons liv. Behov och svårigheter kan uppstå genom kroppsliga förändringar, på grund av en incident eller en sjukdom, eller i möte med ett mer utmanande sammanhang – såsom högre utbildning. Behoven kan också vara tillfälliga eller svåra att fånga genom de rådande diagnostiseringskriterierna. På grund av detta riskerar kravet på intyg, enligt min mening, att förstärka uteslutande mekanismer som hindrar deltagande för personer som befinner sig i en gråzon mellan normföljande och normbrytande funktionalitet.

När det gäller Legimusanvändare, framställs de i debatten som passiva mottagare, som olovliga användare, som rättighetsinnehavare, som användare av tjänsten och, i lägre grad, som läsare. Framställningen som passiva mottagare förekommer hos alla aktörer i debatten. Den olovliga användaren beskrivs endast av förlagen, medan rättighetsinnehavare, användare av tjänsten och läsaren förekommer hos bibliotekarier och MTM.

Konstruktionen av Legimusanvändare som fuskare är ett tydligt exempel på stigmatiseringen och ifrågasättandet som personer med behov av anpassningar upplever inom högre utbildning (Moriña 2017, s. 6; Ochsner & Dinneen 2025, s.

335; Smith m.fl. 2021, s. 1359). Sådana konstruktioner är inget nytt fenomen: som Pionke (2017b, s. 49) påpekar, har synen på användare med normbrytande funktionalitet som ett problem länge förekommit i biblioteksvärlden, och den är fortfarande inte helt undanröjt. Det handlar nämligen om djuprotade föreställningar som ingår i vårt samhälles accepterade diskursiva praktiker. Liknande föreställningar känns igen från forskning grundad i critical disability studies, som betonar stereotyper och fördomar kring funktionsförmåga. Som Krebs (2019, opag.) lyfter fram bidrar dessa fördomar till bilden av studenter med behov av anpassningar som en börda för lärosätena. I debatten framställs dessa studenter som en börda på en ytterligare nivå, nämligen som ett hinder för tillväxt av kurslitteraturens marknad. När dessa sätt att uttala sig inom diskursordningen inte problematiseras kan de påverka attityder hos individer som rör sig i den högre utbildningens domän. I sin tur spelar negativa attityder hos lärosätespersonal stor roll, eftersom de enligt tidigare forskning visat sig ha en stor effekt på möjligheten att fullfölja högre utbildning hos studenter som använder sig av anpassningar (Moriña 2017, s. 6). Diskursiva praktiker om studenter med normbrytande funktionsförmåga påverkar därmed sociala praktiker rörande bemötande av och stöd till dessa studenter.

Även till synes neutrala konstruktioner av Legimusanvändare, såsom den som framställer dem som passiva mottagare, döljer centrala aspekter av användarnas praktiska erfarenheter. Att sådana framställningar också förekommer bland välmenande aktörer ser jag som ytterligare ett belegg för hur diskursordningen påverkar föreställningar och uttrycksmöjligheter. Bilden av användarnas passivitet är märklig i en kontext som kräver att de genomgår en komplicerad ansökningsprocess för vilken de förväntas ta fullt ansvar. De presumtiva användarna ska dessutom inneha uthållighet för att framhålla sig själva under en krävande och stressig process (Dahlgren m.fl. 2022, s. 11; Marom & Hardwick 2024, s. 521; Melander 2020, s. 43–44; Smith m.fl. 2021, s. 1360). De behöver i själva verket lägga in mer arbete än andra studenter bara för att nå startlinjen och få tillgång till kurslitteratur de kan använda. Trots allt detta, beskrivs processen i debatten främst som ett tillhandahållande där andra aktörer agerar och Legimusanvändare passivt mottar. Kontrasten mellan verkligheten och framställningen riskerar att bli ännu starkare genom den nya processen, med strukturerade formulär och längre intervjuer.

Utöver ansökningsprocessen kan läsare av tillgänglig litteratur inte heller anses som passiva i inlärningsprocessen. Som Lundh (2024, s. 104) påpekar kräver effektiv

lyssningsläsning av talböcker specifika akademiska förmågor som läsarna ska träna, oftast utan pedagogiskt stöd. Dessutom ska läsarna lägga tid på att testa vilka verktyg och metoder som bäst lämpar sig för deras behov (Lundh 2024, s. 102). För att inlärnigen ska ske har de således inget annat val än att aktivt anstränga sig.

5.1.2 Diskurser i debatten

Den andra forskningsfrågan för denna uppsats handlar om vilka diskurser som uttrycks i den offentliga debatten. I debatten identifierade jag fyra diskurser: medicinsk kontroll- och missbruksdiskursen, marknadsdiskursen, rättighets- och tillgänglighetsdiskursen, samt läsningsdiskursen. De första två diskurserna framkommer som hegemoniska i mediedebatten, medan rättighets- och tillgänglighetsdiskursen utgör ett motstånd mot de dominanta diskurserna. Läsningdiskursen är nästan osynlig och utgör en tystnad i debatten.

Att en diskurs grundad i den medicinska förklaringsmodellen för normbrytande funktionalitet framkommer som hegemonisk i debatten är inte överraskande. Denna hegemoniska position speglar nämligen forskningsläget inom biblioteks- och informationsvetenskap. Som det förklarades i kapitlet om tidigare forskning, utgår en majoritet av BoI studierna om normbrytande funktionalitet också från den medicinska modellen (Gibson m.fl. 2021, Kumbier & Starkey 2016). Ur ett perspektiv grundat i critical disability studies är marknadsdiskursens hegemon, med rötter i den nyliberala ideologin, inte heller oväntad. Denna ideologi utpekas nämligen av funktionshindersforskare som avgörande i konstruktionen av normbrytande funktionalitet som avvikande (Goodley 2014, s. 26–29), vilket redan berördes i teorikapitlet. I debatten utgör diskurser som ifrågasätter den medicinska modellen ett motstånd, vilket också är fallet inom litteraturen, där en minoritet av studierna har den sociala förklaringsmodellen eller critical disability studies som teoretiskt ramverk (Kumbier & Starkey 2016, s. 472–473; Ochsner & Dinneen 2025, s. 333).

Denna diskursiva hegemoni av en modell där normbrytande funktionalitet ses som situerad inom individen kan hävdas ha praktiska konsekvenser inom högre utbildning. Eftersom problemet placeras inuti individen anses det vara logiskt att även lösa problemet på individnivå. Därigenom blir individuella anpassningar som inkluderingsåtgärd svåra att ifrågasätta. Trots att forskningen inom utbildningsvetenskap betonar fördelarna med universell design för lärandet (Apelmo 2024, s. 9; Marom & Hardwick 2025, s. 529; Melander 2020, s. 40; Moríña 2017, s. 5; Moríña & Biagiotti 2022, s. 742), får alternativ till det nuvarande

systemet, som bygger på särlösningar, ingen plats alls i debatten. I den analyserade diskursordningen hamnar med andra ord UDL, som utgår från den sociala förklaringsmodellen och kan sägas höra till rättighets- och tillgänglighetsdiskursen, i utkanten av de accepterade diskursiva praktikerna. Även i den praktiska undervisningen blir det svårt för alternativa undervisningsformer att få plats. Engström m.fl. (2025, s. 20) lyfter exempelvis fram att högskolelärare är tveksamma kring praktiska förändringar i undervisningsmetoder, trots en positiv inställning till inkluderande undervisning. Åsidosättandet av universell design för lärandet menar jag kan förstås som ett exempel på den dialektiska relationen mellan diskursiva och sociala praktiker. Inom det nuvarande systemet tas individuella anpassningar för givna, vilket osynliggör alternativa lösningar – och denna diskursiva marginalisering bidrar i sin tur till att reproducera det rådande systemets sociala praktiker.

En sista aspekt kring diskurser som jag vill uppmärksamma igen i diskussionen är tystnaden kring läsningsdiskursen. Lyssningsläsning som praktik (jfr. Tattersall Wallin 2021) osynliggörs helt i en debatt som handlar om en plattform för tillhandahållande av talböcker, och där aktörer som producerar och förmedlar just böcker deltar. Många av de som har följt debatten tillhör troligen samma professionella kategorier som skribenterna som deltagit i den. Som Lundh (2022, s. 189) framhåller, kan negativa attityder till lyssningsläsning hos aktörer som ska främja denna läspraktik hindra tillgången till den. Trots att attityderna till lyssningsläsning i debatten snarare är frånvarande än uttryckligt negativa, kan de hegemoniska diskurserna förstärka ett perspektiv där läspraktiker väger mindre än intäkter. Dylika perspektiv bör enligt min mening synliggöras och problematiseras, inte minst med utgångspunkt i bibliotekslagens (SFS 2013:801) skrivningar om bibliotekens uppdrag gällande kunskapsförmedling och litteraturfrämjande.

5.1.3 Normer om funktionsförmåga, normalitet och avvikelse

Den tredje forskningsfrågan för denna uppsats berör de normer i debatten som synliggör det som betraktas som normalt eller avvikande i relation till Legimus och dess användare. Tre normer som bidrar till konstruktionen av Legimusanvändare som avvikande har identifierats genom analysen av debatten: normen om den produktiva medborgaren och konsumenten, normen om den välvilliga professionella, samt normen om den normföljande läsaren. I relation till dessa normer konstrueras Legimusanvändaren som en börda, en passiv mottagare av välgörenhet, respektive en ”avvikande” läsare.

Först och främst bör det påpekas att framställningen av studenter som behöver anpassningar som avvikande inte är oproblematisk. Trots att WHO:s statistik (World Health Organization 2023) påvisar att normbrytande funktionalitet är vanligt förekommande, läggs ett stort fokus i debatten på att tillgång till Legimus ska beviljas en liten grupp studenter. Detta kan hävdas vara ett strategiskt val hos aktörer som vill begränsa tillgången och därmed skydda sina egna ekonomiska intressen. Sådana framställningar av personer med normbrytande funktionalitet som avvikande är däremot acceptabla inom en marknadssdiskurs präglad av nyliberalism.

I den analyserade debatten framkommer nyliberalism som central för att kontextualisera konstruktionen av Legimusanvändaren som avvikande, i kontrast till den produktiva medborgaren och konsumenten. Som Krebs (2019, opag.) påpekar är den ideala studenten i ett nyliberalt samhälle produktiv, självständig och oavhängig av andras hjälp. Engström m.fl. (2025, s. 17) lyfter dessutom fram att ansvarstagandet för den egna inläringen utgör ytterligare ett drag av detta ideal. Studenter som behöver anpassningar för att ta sig an kurslitteratur – som, med andra ord, behöver beviljas extra hjälp – konstrueras därmed som en börda i motsats till detta ideal. Denna konstruktion är synnerligen paradoxal i ljuset av det ansvar som krävs av studenterna för att ta sig igenom ansökningsprocessen till anpassningar (Smith m.fl. 2021, s. 1360), vilket redan diskuterades i relation till den första forskningsfrågan.

Normen om den produktiva medborgaren och konsumenten uppmärksammar även att det i ett nyliberalt sammanhang anses som normalt och önskvärt att bidra till ekonomin genom konsumtion (Krebs 2019, opag.). Detta antagande synliggör det privilegium som Dali och Brochu (2020, s. 113) tillskriver personer som fritt kan välja att läsa i olika format, utan att oroa sig över materialets tillgänglighet. På det sättet kan denna grupp fritt köpa kurslitteratur, och därmed (med debattens retorik) rädda den hotade marknaden. För personer med normbrytande läsförmåga, å andra sidan, är tillgängliga läsformat en förutsättning för tillgång till information (Dali & Brochu 2020, s. 113). Med andra ord är de begränsade i sitt konsumtionsbeteende, och därmed utanför den önskvärda normen.

I tidigare forskning framkommer att en empatisk och stödjande attityd hos lärosätespersonalen är avgörande i bemötandet av studenter med normbrytande funktionalitet (Dahlgren m.fl. 2022, s. 2–3; Moríña & Biagiotti 2022, s. 738). Bibliotekarier som deltar i debatten innehar denna attityd genom att uttrycka sitt

stöd och sin vilja att hjälpa Legimusanvändare. Samtidigt, som det framkom i analysen, hamnar de i ett nyliberalt kontrollsystem där de tvingas agera – och delvis uttala sig – som grindvakter. För bibliotekarier som ansvarar för förmedlingen av Legimus kan denna roll som grindvakt innebära en stor mängd arbete. De längre, strukturerade intervjuerna som introducerades med den nya ansökningsprocessen till Legimus (se *Bakgrund*) tar möjligen tid från andra uppgifter som skulle kunna ha större betydelse för Legimusanvändarna, såsom fortbildning kring användningen av talböcker. Att pedagogiskt stöd från kunnig personal är centralt för studieframgång hos studenter med normbrytande funktionalitet förekommer frekvent i litteraturen (Moriña & Biagiotti 2022, s. 740; Olsson Dahlquist & Wennås Brante 2024, s. 16). Om bibliotekarierna blir administratörer i stället för informationsprofessionella finns det en risk att studenter, som Lundh (2024, s. 98) betonar, inte får vägledning kring Legimus och tvingas lära sig akademisk litteracitet för lyssningsläsning utan stöd.

Som nämndes i analysen av den sociala praktiken, är antagandet att det finns ett rätt sätt att läsa en central förutsättning för den analyserade debatten. Konstruktioner av Legimusanvändare som avvikande tyder på att läsningen som inte görs med ögonen fortfarande inte förstås som en likvärdig läspraktik. Den fullkomliga osynligheten av den normföljande läsaren i debatten är ytterligare ett belägg för detta. Osynligheten av det som betraktas som normal uttrycker, som redan nämnt, den vidsträckta normen om tvingande funktionsfullkomlighet. En utgångspunkt i denna uppsats har varit att reproducerandet av de ovanbeskrivna normerna om funktionsförmåga hos personer som har makt över tillgång till information kan hindra likvärdiga möjligheter till högre utbildning (Lundh 2026, s. 44–45). Om breddat deltagande är ett mål som svenska lärosäten vill uppnå kan normer om tvingande funktionsfullkomlighet inte förbli ogranskade.

5.2 Slutsatser

Genom synliggörandet av normer om tvingande funktionsfullkomlighet i mediedebatten har mitt syfte inte varit att rikta kritik mot en enskild grupp som använder argument grundade i dessa normer i en offentlig debatt. Mitt ändamål har snarare varit att blottlägga normer och föreställningar som är legitima och betraktas som självklara i ett samhälle präglad av det nyliberala idealet om den självständiga, produktiva och konsumerande medborgaren, där argument som reproducerar dessa normer därmed är acceptabla och betraktas som förståeliga. Analysen av debatten är ett enda exempel som jag hopas har varit fruktbart för att synliggöra föreställningar om normalitet, avvikelse och funktionsförmåga som förekommer i

många andra områden inom bibliotekspraktiken och i samhället i stort, och som är värda att utvärdera och ifrågasätta.

5.3 Vidare forskning

Införandet av tillgänglighetsdirektivet och av förändringarna i den svenska talboksmodellen utgör en brytpunkt för tillgänglig läsning i Sverige. I denna kontext ser jag stora möjligheter till vidare forskning, både när det gäller de diskursiva praktikerna kring förändringarna och de praktiska konsekvenser som förändringarna kommer att innebära. Med utgångspunkt i det nuvarande forskningsläget inom biblioteks- och informationsvetenskap (se *Tidigare forskning*) finns det framför allt ett behov av fler studier som belyser och ifrågasätter normer om funktionsförmåga i relation till bibliotekspraktiker och tillgång till information. Ur ett diskursanalytiskt perspektiv bidrar dessa normer till ett politiskt beslutfattande som påverkar tillgången till information för personer med normbrytande läs- och funktionsförmåga, och därmed är det värdefullt att granska dessa.

Andra pågående svenska mediedebatter om tillgänglig läsning skulle kunna utgöra lämpliga arenor för undersökningen av sådana normer. Några exempel är en debatt där lyssningsläsning som praktik kritiserar av lärare i ljuset av den så kallade "läskrisen"; en debatt om bristande kvalitet på läsmaterial i punktskriftsform som hindrar dess användning; samt en debatt där förändringar i den svenska talboksmodellen kritiserar av biblioteksföreträdare och företrädare för funktionsrättsorganisationer. Utöver diskursanalytiska undersökningar av dessa debatter skulle de problemområden inom vilka debatterna äger rum kunna utforskas med andra kvalitativa metodologiska insatser, såsom intervjuer eller fokusgrupper. Särskilt värdefulla skulle studier vara där själva läsarna av tillgänglig litteratur får komma till tals, eftersom studier med ett användarperspektiv hittills har varit underrepresenterade i relation till forskning med fokus på bibliotekarier, policyer eller tekniska lösningar.

De praktiska konsekvenserna som förändringar i den svenska talboksmodellen har för tillgång till information skulle också med fördel kunna undersökas inom en nära framtid. Återigen är det studenternas perspektiv som enligt min mening skulle ge de mest värdefulla insikterna. Kvalitativa undersökningar av studenternas subjektiva erfarenheter, till exempel i relation till väntetider för tillgång till Legimus eller till ett formulär som kräver ett avslöjande av känsliga uppgifter, skulle bidra med viktiga belägg för ytterligare utveckling av tjänsten. Ett sista förslag på vidare

forskning berör den förändring som gäller uppdelningen av Legimussamlingen i allmän- respektive kurslitteratur, där endast registrerade högskolestudenter får tillgång till kurslitteratur. Det vore belysande att utforska hur uppdelningen påverkar möjligheten till livslångt lärande, samt hur den överensstämmer med högskolebibliotekens roll som en del av det offentliga biblioteksväsendet – och därmed med deras lagstadgade uppdrag att vara tillgängliga för alla.

Litteraturförteckning

Material

Cardona Cervantes, G. (2024). "Ett statligt Pirate Bay" – så hotar staten svensk kurslitteratur. *Tidningen Näringslivet*, 10 juni. <https://www.tn.se/naringsliv/37630/ett-statligt-pirate-bay-sa-hotar-staten-svensk-kurslitteratur/> [Hämtad 2026-02-13].

Höckerfors, C., Stockstad, M. & Strindevall, K. (2024). "Läromedelsföretagen överdriver om Legimus". *Biblioteksbladet*, 6 augusti. <https://www.biblioteksbladet.se/ideer/debatt/laromedelsforetagen-overdriver-om-legimus/> [Hämtad 2026-02-03].

Höckerfors, C., Stockstad, M. & Strindevall, K. (2024). Slutreplik: Begränsad tillgång till läromedel hot mot livslångt lärande. *Biblioteksbladet*, 22 augusti. <https://www.biblioteksbladet.se/ideer/debatt/slutreplik-begransad-tillgang-till-laromedel-hot-mot-livslangt-larande/> [Hämtad 2026-02-03].

Larsson, M. (2024). MTM: Vi agerar mot missbruk av Legimus. *Svenska Dagbladet*, 6 juni. <https://www.svd.se/a/dRmw8X/mtm-vi-agerar-mot-missbruk-av-legimus> [Hämtad 2026-02-03].

Persson, S. (2024). "Myndighet slår ut svensk kurslitteratur". *Svenska Dagbladet*, 1 juni. <https://www.svd.se/a/0VKkm2/svensk-kurslitteratur-riskerar-att-forsvinna-skriver-stefan-persson> [Hämtad 2026-02-03].

Persson, S. (2024). Replik: "Inte i någons intresse att försvara ett system som inte fungerar". *Biblioteksbladet*, 15 augusti. <https://www.biblioteksbladet.se/ideer/debatt/replik-inte-i-nagons-intresse-att-forsvara-ett-system-som-inte-fungerar/> [Hämtad 2026-02-03].

Persson, S. (2025). Replik: Iselid är sen på bollen., *Biblioteksbladet*, 6 februari. <https://www.biblioteksbladet.se/ideer/debatt/replik-iselid-ar-sen-pa-bollen/> [Hämtad 2026-02-03].

Persson, S. (2024). Vidöppet för fusk med kurslitteratur. *Svenska Dagbladet*, 12 juni. <https://www.svd.se/a/qPRdnw/laromedelsforetagen-vidoppet-for-fusk-med-kurslitteratur> [Hämtad 2026-02-03].

Ruiz, H. (2025). Förlagschefen: Svensk kurslitteratur är snart ett minne blott. *Altinget*, 14 januari. <https://www.altinget.se/artikel/forlagschefen-svensk-kurslitteratur-ar-snart-ett-minne-blott> [Hämtad 2026-02-03].

Röshammar, M. (2024). Kritiken mot Legimus: ”Svensk kurslitteratur är hotad”. *Biblioteksbladet*, 17 december. <https://www.biblioteksbladet.se/nyheter/kritiken-mot-legimus-svensk-kurslitteratur-ar-hotad/> [Hämtad 2026-02-05].

Röshammar, M. (2024). Läromedelsförfattarna: ”Orimlig situation”. *Biblioteksbladet*, 18 december. <https://www.biblioteksbladet.se/nyheter/laromedelsforfattarna-orimlig-situation/> [Hämtad 2026-02-05].

Röshammar, M. (2025). MTM inför ny process för Legimus. *Biblioteksbladet*, 12 december. <https://www.biblioteksbladet.se/nyheter/mtm-infor-ny-process-for-legimus/> [Hämtad 2026-02-05].

Röshammar, M. (2024). Var fjärde student har tillgång till Legimus – ”Vi gör en noggrann bedömning”. *Biblioteksbladet*, 19 december. <https://www.biblioteksbladet.se/nyheter/var-fjarde-student-har-tillgang-till-legimus-vi-gor-en-noggrann-bedomning/> [Hämtad 2026-02-13].

Referenser

Apelmo, E. (2024). Att cripa högre utbildning: Skillnad och erfarenhet i universitetens lärosalar. *Högre Utbildning*, 14(2), s. 1–14.

Bergström G. & Ekström L. (2018). Tre diskursanalytiska inriktningar. I Boréus, K. & Bergström, G. (red.) *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. 4:e uppl., Lund: Studentlitteratur, s. 253–304.

Beyene, W.M. (2018). Digital Inclusion in Library Context: A Perspective from Users with Print Disability. *Journal of Web Librarianship*, 12(2), s. 121–140.

Boréus, K. & Seiler Brylla, C. (2018). Kritisk diskursanalys. I Boréus, K. & Bergström, G. (red.) *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. 4:e uppl., Lund: Studentlitteratur, s. 305–351.

Bowker, G. C. & Star, S. L. (1999). *Sorting Things Out: Classification and Its Consequences*. Cambridge, MA: MIT Press.

Bylund, C. (2022). *Anakrona livsvillkor: en studie av funktionalitet, möjligheter och begär i den föränderliga svenska välfärdsstaten*. Umeå: Institutionen för kultur- och medievetenskaper, Umeå universitet.

Dahlgren, L., Lewrén, A. & Lundin, K. (2022). Studenters erfarenheter av att studera med talböcker och stödprogram. *Skrifter från Malmö universitetsbibliotek*, Nr. 13. <https://ojs.mau.se/index.php/maulib/article/view/814> [Hämtad 2026-03-23].

Dali, K. & Brochu, L.K. (2020). The Right to Listen: A Not So Simple Matter of Audiobooks. *Library Resources & Technical Services*, 64(3), s. 106–119.

Dietrichson, M., Kindblom, E. & Tiderman, K.A. (2025). *PM – Konsekvensutredning om en uppdelning av samlingen utifrån MTM:s två uppdrag att anpassa litteratur*. <https://www.mtm.se/app/uploads/2025/10/MTM-H-2025-288-konsekvensanalys-uppdelning-Legimussamlingen.pdf> [Hämtad 2026-02-25].

Engström, L., Severinsson, E. & Lundin, K. (2025). Understanding Widening Participation: Lecturer Perceptions and Policy Implications at a Swedish university. *Högre utbildning*, 15(3), s. 9–24.

Fairclough, N. (1992). *Discourse and social change*. Cambridge: Polity, cop.

Follin, E., Gårdén, C., Jeppsson, P. & Nord, K. (2025). *Robust, rättssäkert och likvärdigt – Återrapportering av regeringsuppdrag om studenters tillgång till anpassad kurslitteratur*. MTM-H 2025/91. Myndigheten för tillgängliga medier.

Gibson, A., Bowen, K. & Hanson, D. (2021). We Need to Talk About How We Talk About Disability: A Critical Quasi-systematic Review. *In the Library with the Lead Pipe*, opag.

Goodley, D. (2014). *Dis/ability studies: theorising disablism and ableism*. New York: Routledge.

Gunnarsson Payne, J. & Öhlander, M. (2022). Forskningsfrågor – från kunskapsmål till verktyg. I Silow Kallenberg, K., Nystrand von Unge, E. & Wiklund Moreira, L. (red.) *Etnologiskt fältarbete: nya fält och former*. 1: a uppl., Lund: Studentlitteratur, s. 23–46.

Harpur, P., Stafford, L. & Ellis, K. (2025). A disability-led disability inclusion strategy for the higher education sector. *Journal of Higher Education Policy and Management*, 47(3), s. 368–385.

Hedlund, J., Follin, E., Jaderup A., Dietrichson, M. & Gärdén, C. (2025). *I väsentligen samma utsträckning: Konsekvensutredning utifrån överväganden om en ny ordning för anpassning av kurslitteratur*. Myndigheten för tillgängliga medier.

Hughes Tidlund, I. & Von Unge, E. (2022). Etik och kvalitativa metoder. I Silow Kallenberg, K., Nystrand von Unge, E. & Wiklund Moreira, L. (red.) *Etnologiskt fältarbete: nya fält och former*. 1: a uppl., Lund: Studentlitteratur, s. 47–68.

Krebs, E. (2019). Baccalaureates or Burdens? Complicating 'Reasonable Accommodations' for American College Students with Disabilities. *Disability Studies Quarterly*, 39(3), opag.

Kulturdepartementet (2025). *Uppdrag till Myndigheten för tillgängliga medier om högskolestuderandes tillgång till anpassad kurslitteratur*. Ku2025/00118. <https://www.regeringen.se/contentassets/44f73d0263254869b741157e0dc42492/uppdag-till-myndigheten-for-tillgangliga-medier-om-hogskolestuderandes-tillgang-till-anpassad-kurslitteratur.pdf> [Hämtad 2026-02-20].

Kumbier, A. & Starkey, J. (2016). Access Is Not Problem Solving: Disability Justice and Libraries. *Library Trends*, 64(3), s. 468–491.

Legimus (utan årtal). *Vad är skillnaden på en talbok och en ljudbok?* <https://www.legimus.se/skaffa-konto/vad-aer-skillnaden-paa-en-talbok-och-en-ljudbok/> [Hämtad 2026-03-16].

Lorbeer, E.R. (2020). Digital Accommodations for Students Living with Print Disabilities: A Literature Review. *Medical Reference Services Quarterly*, 39(2), s. 139–152.

Lundh, A. (2022). “I can read, I just can’t see”: a disability rights-based perspective on reading by listening. *Journal of Documentation*, 78(7), s. 176–191.

Lundh, A. (2024). Developing expertise and managing inaccessibility: A study of reading by listening practices among students with blindness or vision impairment. *Information research*, 29(2), s. 92–108.

Lundh, A. (2026). Att bli en bra lyssningsläsare när seendeläsning är norm. I Olsson Dahlquist, L. & Weibull, H. (red.) *Att läsa på sina villkor – En antologi om tillgänglig läsning*. Myndigheten för tillgängliga medier, s. 44–50. <https://www.mtm.se/las-och-bestall/antologi-att-lasa-pa-sina-villkor/> [Hämtad 2026-03-11].

Malcolm, M.P. & Roll, M.C. (2019). Self-reported assistive technology outcomes and personal characteristics in college students with less-apparent disabilities. *Assistive Technology*, 31(4), s. 169–179.

Marom, L. & Hardwick, J. (2025). From access to inclusion: a call for a cultural shift in higher education. *Higher Education*, 89(2), s. 513–534.

McRuer, R. (2006). *Crip theory. Cultural signs of queerness and disability*. New York: New York University Press.

Meekosha, H. & Shuttleworth, R. (2009). What’s so ‘critical’ about critical disability studies? *Australian Journal of Human Rights*, 15(1), s. 47–75.

Melander, S. (2020). Att göra högre studier tillgängliga – ett lärarperspektiv. *Högre utbildning*, 10(2), s. 37–49.

Mery Karlsson, M. & Rydström, J. (2023). Crip Theory: A Useful Tool for Social Analysis. *NORA - Nordic Journal of Feminist and Gender Research*, 31(4), s. 395–410.

Moriña, A. (2017). Inclusive education in higher education: challenges and opportunities. *European Journal of Special Needs Education*, 32(1), s. 3–17.

Moriña, A. & Biagiotti, G. (2022). Academic success factors in university students with disabilities: a systematic review. *European Journal of Special Needs Education*, 37(5), s. 729–746.

Myndigheten för tillgängliga medier (2026a). *Faktasida: ny ansökningsprocess till Legimus för studenter i januari 2026*. <https://www.mtm.se/om-oss-var-organisation-uppdrag-och-regleringar-faktasida-ny-ansokningsprocess-till-legimus-for-studenter/> [Hämtad 2026-02-19].

Myndigheten för tillgängliga medier (2026b). *Faktasida: uppdelning av samlingen i Legimus*. <https://www.mtm.se/om-oss/var-organisation/uppdrag-och-regleringar/faktasida-uppdelningen-av-samlingen-i-legimus/> [Hämtad 2026-02-19].

Myndigheten för tillgängliga medier (2026c). *Uppdatering: så har det gått med nya ansökningsprocessen till Legimus*. <https://www.mtm.se/nyheter/uppdatering-sa-har-det-gatt-med-nya-ansokningsprocessen-till-legimus/> [Hämtad 2026-04-16].

Ochsner, C. & Dinneen, J. (2025). Neurodivergence in academic libraries: A review of findings, recommendations, and remaining gaps in practice and research. An Annual Review of Information Science and Technology (ARIST) paper. *Journal of the Association for Information Science and Technology*, 77(1), s. 323–342.

Olsson Dahlquist, L. & Wennås Brante, E. (2024). *Lyssningsläsning i högre utbildning: Vad säger forskningen?* Myndigheten för tillgängliga medier. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:mau:diva-70593> [Hämtad 2026-02-02].

Persson, S. (2024). ”Myndighet slår ut svensk kurslitteratur”, *Svenska Dagbladet*, 1 juni. <https://www.svd.se/a/0VKkm2/svensk-kurslitteratur-riskerar-att-forsvinna-skriver-stefan-persson> [Hämtad 2026-03-12].

Pionke, J. (2017a). Beyond ADA Compliance: The Library as a Place for All. *Urban Library Journal*, 23(1).

Pionke, J. (2017b). Toward Holistic Accessibility: Narratives from Functionally Diverse Patrons. *Reference & User Services Quarterly*, 57(1), s. 48–56.

Retriever (u.å.). *Retriever Research (Mediearkivet)*. <https://app-retriever-info-com.ludwig.lub.lu.se> [Hämtad 2026-02-17].

Röshammar, M. (2026). Stark kritik mot Legimusprocessen. *Biblioteksbladet*, 19 mars. <https://www.biblioteksbladet.se/nyheter/stark-kritik-mot-legimusprocessen/> [Hämtad 2026-04-16].

SFS 1960:729. *Lag om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk*. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/lag-1960729-om-upphovsratt-till-litterara-och_sfs-1960-729/ [Hämtad 2026-05-03].

SFS 2008:567. *Diskrimineringslag*. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/diskrimineringslag-2008567_sfs-2008-567/ [Hämtad 2026-02-18].

SFS 2010:769. *Förordning med instruktion för Myndigheten för tillgängliga medier*. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/forordning-2010769-med-instruktion-for_sfs-2010-769/ [Hämtad 2026-02-18].

SFS 2013:801. *Bibliotekslag*. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/bibliotekslag-2013801_sfs-2013-801/ [Hämtad 2026-02-19].

SFS 2023:254. *Lag om vissa produkters och tjänsters tillgänglighet*. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/lag-2023254-om-vissa-produkters-och-tjansters_sfs-2023-254/ [Hämtad 2026-02-19].

Smith, S.A., Woodhead, E. & Chin-Newman, C. (2021). Disclosing accommodation needs: exploring experiences of higher education students with disabilities. *International Journal of Inclusive Education*, 25(12), s. 1358–1374.

SOU 2021:44. Tillgänglighetsdirektivet.
<https://www.regeringen.se/globalassets/regeringen/dokument/socialdepartementet/funktionshinder/tillganglighetsdirektivet.pdf> [Hämtad 2026-02-19].

Strategirådet (2025). *Den perfekta stormen: Utmaningar för utgivning av svensk kurslitteratur och konsekvenser för högre utbildning*.
<https://www.laromedelsforfattarna.se/globalassets/dokument/paverkan-opion/rapport---den-perfekta-stormen-241122.pdf> [Hämtad 2026-02-20].

Svenska Bokhandlareföreningen & Svenska Förläggareföreningen (2025). *Bokförsäljningsstatistiken 2024*.
<https://forlaggare.se/wp-content/uploads/2025/03/Bokförsäljningsstatistiken-2024.pdf> [Hämtad 2026-02-20].

Svensson, P. (2019). *Diskursanalys*. Lund: Studentlitteratur.

Swanstein, F. & Henrikz, K. (2021). *Diskrimineringslagen: från princip till praktik*. 4:e uppl., Lund: Studentlitteratur.

Tattersall Wallin, E. (2021). Reading by listening: conceptualising audiobook practices in the age of streaming subscription services. *Journal of Documentation*, 77(2), s. 432–448.

Titchkosky, T. (2011). *The Question of Access: Disability, Space, Meaning*. Toronto: University of Toronto Press.

Universitetskanslersämbetet (2024). *Stöd till studenter med funktionsnedsättning – En kartläggning av det riktade pedagogiska stödet vid universitet och högskolor*.
https://www.uka.se/download/18.35f90970195a82ba4151/1742288019419/St%C3%B6d%20till%20studenter%20med%20funktionsneds%C3%A4ttning_.pdf [Hämtad 2026-02-02].

World Health Organization (2023). *Disability*. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/disability-and-health> [Hämtad 2026-04-25].

Winther Jørgensen, M. & Phillips, L.J. (2002). *Discourse analysis as theory and method*. London: Sage Publications Ltd.